

Râmi Mehmed Paşa Tarafından Acem Şahına Gönderilen Mektup

The Letter Sent by Râmi Mehmed Pasha to the Persian Shah

Nurten Sevinç*

Öz

Osmanlı dönemi edebiyatında sanatlı düz yazı tarzında kaleme alınan ve bir kitap içerisinde toplanan münşeât mecmuaları edebî bakımdan ehemmiyet arz ettiği gibi tarihi kaynak değeri de taşımaktadır. Nitekim tarih incelemeleri açısından önemli kaynak malzemesi ihtiva eden bu eserler Osmanlı tarih ve diplomasisinde siyasî ve idarî mahiyetteki muhtelif resmî yazıyı içermesi bakımından da mühimdir. Muhteva ve tertip tarzı açısından belirli bir döneme işaret eden diplomatik bir evrak olarak kabul edeceğimiz bir vesika da kalemiyyeden yetişmiş gayet zeki ve kurnaz bir bürokrat olan Râmi Mehmed Paşa tarafından Acem Şahı Hüseyin'e gönderilmiştir. Oldukça ağdalı bir dil kullanılarak kaleme alınan bu mektup genel olarak merkezden uzak bölgelerde bilhassa Basra dolaylarında isyan ederek uzun süre kargaşa ortamına zemin hazırlayan bazı aşiretlerin durumu ve işgal altındaki yerlerin tekrar geri alınarak bölgede güvenliğin yeniden tesis edilmesini ihtiva etmektedir. Söz konusu üzerinde çalıştığımız mektubun sureti Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu nr. 3375'te "Mu'âhedât ve Münşeât ve Mukarrerât" ismiyle kayıtlı yazmanın 99b-102b varakları arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle Osmanlı-İran ilişkileri açısından önemli olan ve tarihî kaynak değeri taşıyan Râmi Mehmed Efendi'nin mektubunun daha iyi anlaşılması için XVIII. yüzyıl başlarında İran ile münasebet ve Basra çevresindeki duruma kısaca temas edildikten sonra zikredilen nâme değerlendirilecek ve daha sonra transkripsiyonu verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Râmi Mehmed Paşa, Acem Şahı Hüseyin, Mektup, Huveyze Hanı Ferecullah, Mâni', Basra.

Abstract

Written in the style of artistic prose in Ottoman period literature and collected in a book, munşeât magazines are not only important in literary terms but also have historical source value. As a matter of fact, these works, which contain important source material for historical studies, are also important in

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı - PhD, Ministry of National Education, İstanbul/TÜRKİYE <https://ror.org/00jga9g46>
nurten.sevinc@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8846-9775>

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

terms of containing various official writings of political and administrative nature in Ottoman history and diplomacy. One of these documents, which can be regarded as a diplomatic document pointing to a specific period in terms of its content and style of organisation, was sent to the Persian Shah Hussein by Râmi Mehmed Pasha, a very intelligent and shrewd bureaucrat raised in the kalemiyye (scribal institution). This letter, which was written in a very complicated language, generally deals with the situation of some tribes in the regions far from the centre, especially around Basra, which had rebelled and created an environment of turmoil for a long time, and the restoration of security in the region by taking back the occupied places. The copy of the letter we are studying is in the Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Collection nr. 3375 in the manuscript titled “Mu’âhedât and Münşeât and Mukarrerât” and is located between folios 99b-102b.

In this study, firstly, for a better understanding of Râmi Mehmed Efendi’s letter, which is important in terms of Ottoman-Iranian relations and has historical source value, the relations with Iran in the early eighteenth century and the situation around Basra will be briefly touched upon, then the mentioned letter will be evaluated and then its transcription will be given.

Keywords: Râmi Mehmed Pasha, Persian Shah Hussein, Letter, Huveyze Khan Ferajullah, Mâni’, Basra.

Giriş

XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başları Osmanlı Devleti için çok bunalımlı bir dönemi teşkil etmektedir. Devlet hariçte 1683 yılında başarısız II. Viyana Kuşatması akabinde Karlofça Antlaşması¹ ile neticelenen uzun soluklu ve değişik cephelerde verdiği savaşlarda büyük toprak kayıplarına uğrarken, dahilde ise merkezin yanı sıra eyaletlerde de acilen çözüme kavuşması gereken sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştı².

Bu çok cepheli savaşlar Osmanlı Devleti’nin sosyo-ekonomik yapısını sarsmış, savaşlarda görev yerinde bulunmayan beylerbeyi ve sancak beyleri yüzünden memlekette eşkıyalık hareketleri baş göstermiştir. II. Mustafa bu tarz eşkıyalık hareketlerinin önüne geçmek için bir taraftan teftişçi ismi altında valiler atarken diğer taraftan sarıca ve sekban teşkilatının kaldırıldığını bildirmiştir³. Devlet merkezine bir hayli uzak eyaletlerdeki serkeşlikler ise siyasi bir mahiyet kazanmış hatta devlet ile bağlantılarını kesme derecesine vararak endişe verici bir hal almıştır⁴.

Söz konusu bu buhranlı yılların tarihi tetkik edilirken, devrin önemli olaylarına ilişkin kroniklerde kaleme alınan muhtasar olaylar kadar bu tarz mühim meselelere ışık tutacak mektuplar

1 Osmanlıların Viyana bozgunu ardından Avusturya, Lehistan ve Venedik’in oluşturduğu, 1695’te Rusya’nın da katıldığı müttefik kuvvetler karşısında değişik cephelerde yaptıkları mücadeleleri nihayete erdiren antlaşma için bk. Abdülkadir Özcan, “300. Yılında Karlofça Antlaşması”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, S. 4-5, Şubat-Temmuz 2000, s. 237-257; Abdülkadir Özcan, “Karlofça Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 504-507.

2 Abdülkadir Özcan, “Daltaban Mustafa Paşa’nın Basra Seraskerliği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III Türk Tarihi*, C 2, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, s. 473.

3 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 567-568.

4 Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - III*, İsam Yayınları, Ankara 2017, s. 127.

da müstesna bir yere sahiptir. Osmanlı diplomatiğinde bir tür yazışma evrakı olarak önemli bir yere sahip olan mektubun yazılış şekilleri ve şartlarına münşeât⁵ mecmualarında çokça tesadüf edilir⁶. Muhteviyâtı ve tertip tarzı bakımından siyasî ve idarî mektupları toplayan münşeât mecmuaları arasında muayyen dönemlere ait diplomatik evrakı toplayan güvenilir vesika denemeleri de bulunmaktadır⁷. Ülkemizin nadir kütüphanelerinden biri olan önemli miktarda yazma ve basma eseri bünyesinde barındıran Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu nr. 3375'te "Mu'âhedât ve Münşeât ve Mukarrerât" ismiyle kayıtlı yazmada *Râmi Paşa Merhûm Tesvîdiyle Şâh-ı 'Acem'e Nâmedir* ibaresiyle kayıtlı nesih hatla yazılmış mektup da bu türdendir.

Osmanlı devlet ricâli ve sadrazamları arasında ilmi, dirâyeti, ferâseti ve zekasıyla tanınan, şiir ve inşada mahir ve bir o kadar güçlü olan döneminin şairleri arasında yer alan kişilerden biri de şüphesiz Râmî Mehmed Paşa'dır. İnşa kabiliyeti sebebi ile Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî'ne girerek yükselmiş, döneminin büyük şairlerinden Nâbi Efendi ve Sâmî Bey gibi marifet erbabı önemli kişilerin meclisine katılarak yakınlık kurmuştur⁸. Bilhassa divan bürokrasisinde yükselerek Karlofça'da yapılacak olan barış müzakerelerine murahhas heyetin başı olarak memur edilen Râmî Efendi, antlaşmanın Osmanlı yararına olması hususunda mümkün merteye her meseleye itina ile yaklaşmış, uzmanlardan aldığı tavsiye ve raporlarla başarı sağlayarak şöhret bulmuştur⁹.

Yukarıda bahsi geçen kütüphane kayıtlarından da anlaşıldığı üzere bu mektup divandan yetişen nüktedan bir devlet adamı olan Râmî Mehmed Paşa tarafından merkezden uzak bölgelerde bilhassa Basra dolaylarında isyan ederek uzun süre huzursuzluk yaratan bazı aşiretlerin durumunu ve işgal altındaki yerlerin tekrar geri alınarak bölgede güvenliğin tesis edilmesine dair bilgi amacıyla kaleme alınıp elçi Mehmed Paşa tarafından Acem Şahı Hüseyin'e gönderilen nâmenin bir sureti olmalıdır. Tarihî kaynak değeri taşıyan ve Râmî Mehmed Paşa müsveddesi olan bu mektubun kopyasına ilgili yazma dışında diğer kaynak ve kayıtlarda tesadüf edilmiştir. Osmanlı-İran ilişkileri açısından önemli olduğuna kanaat getirdiğimiz mektubun daha iyi anlaşılması için XVIII. yüzyıl başlarında İran ile münasebet ve Basra çevresindeki duruma kısaca temas edildikten sonra zikredilen nâme değerlendirilecek ve daha sonra transkripsiyonu verilecektir.

XVIII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-İran Münasebetleri ve Basra Çevresinde Durum

Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri dışında en fazla diplomatik münasebette bulunduğu devletlerden biri İran'dı. Osmanlı-İran diplomatik münasebetlerinin temelini Sünnîlik ve Şîîlik gibi dini sebepler, sınır anlaşmazlıklarından doğan çatışmalar ve aşiretlerden kaynaklanan

5 Mektup dahil her çeşit resmî ve husûsî yazıyı toplayan ve yazım esaslarını gösteren eserlerin genel adı için bk. Mustafa İsmet Uzun, "Münşeât", *DİA*, C 32, İstanbul 2006, s. 18-20.

6 Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Bürokrasisinde Mektup", *DİA*, C 29, Ankara 2004, s. 18-19.

7 Bekir Kütükoğlu, "Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatiği Bakımından Ehemmiyeti", *Vekâyî'nüvis Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1994, s. 217-218.

8 Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2019, s. 73-74.

9 Rifaat Ali Abou-el-Haj, *The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, Princeton University of Oriental Studies and History, Yayınlanmış Doktora Tezi, Princeton 1963, s. 53, 60-132.

olaylar oluşturmuştu¹⁰. 1049/1639'da imzalanan Kasrîşîrin Antlaşması'ndan¹¹ sonra İran ile uzun süren savaşlar sona ermiş, sonraki süreçte iki devlet arasındaki münasebet seksen beş yıl kadar, mektup ve hediye teatfisi şeklinde dostluk içinde geçmişti. Nitekim Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik gibi devletlerle devam eden (1683-1699) çok cepheli savaşlarda İran'ın herhangi bir tecavüzî hareketi görülmemiştir¹². On altı yıllık mücadele sonunda imzalanan antlaşma ile ilk defa toprak kaybına uğrayan devlet gerek dahilde gerekse başkentten uzak bölgelerde isyan eden bazı aşiretlerle bir süreliğine de olsa uğraşmak zorunda kalmıştı. Bilhassa Basra ve dolaylarında cereyan eden Müntefik¹³ aşiretinin isyanı huzursuzluk yaratarak bölgede mühim bir yer işgal etmişti. Aslında Basra 1101/1690 yılında çıkan ve etkisini hissettiren veba salgınından dolayı karışmaya başlamıştı. Diğer taraftan vergi tahsilinden dolayı reaya ve vali arasındaki anlaşmazlıklar da meydana gelmekte idi. Adeta bu durumları fırsat bilen Müntefik aşireti bölgede daha geniş çapta hadiselerin oluşmasına neden oldu. Bu sıralarda Basra valisi 1103/1692'de vefat edince Bağdat valisi tayin edilen Ahmed Paşa¹⁴ söz konusu aşireti mağlup ettikten sonra Bağdat'a dönerken ölmüştü. Batı hudutlarıyla bu esnada meşgul olan devlet yayılan fitneden endişe ederek Mâni' e istimâletnâme vermiş ve timarını artırmıştır¹⁵.

Ancak Müntefik Arap aşireti reisi Mâni' ile Ferecullah'ın çapuluna maruz kalan Basra 1700 yılına kadar kargaşa içinde kalmıştı¹⁶. Bilâhire bu karışık durumdan istifade eden Mâni' 1693'te bölgenin beylerbeyi Paşazâde Osman Paşa'yı öldürdükten sonra Basra ve çevresini ele geçirmişti. Bölgedeki eyalet beylerbeyleri az sayıda askeri birlik gönderse de hiçbir şey yapamadığı gibi, devlet Basra halkına yirmi beş bin akçelik vergi indiriminde bulunmak zorunda kalmıştı. İki yıl sonra Rakka ve Bağdat beylerbeyleri bir kez daha bu asilerin üzerine yürümeyi denemiştir¹⁷. Dicle'nin doğusunda İran'a ait bataklık bir bölge olan Basra için Huveyze Hanı Ferecullah ile Mâni' mücadele etmiş, Ferecullah'ın 1696'da burayı alması üzerine, Mâni' de çöle çekilmek zorunda kalmıştı¹⁸. Daha sonra 5 Ramazan 1108/28 Mart 1697'de Ferecullah

10 Tahir Sevinç, "İran'a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyeli Ahmet Paşa'nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746)", *Bulleten*, C LXXV/S. 273, Ağustos 2011, s. 408.

11 1639'da Osmanlılarla Safevîler arasında imzalanan antlaşma için bk. Rhoads Murphey, "Kasrîşîrin Antlaşması", *DİA*, C 24, İstanbul 2001, s. 575.

12 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 4/2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 131.

13 Büyük kabile topluluğunun bir şubesi olan Benî Ukayl Arap kabilesinin kolu ve şeceresi için bk. Giorgio Levi Della Vida, "Müntefik", *İslam Ansiklopedisi*, C 8, Eskişehir 2001, s. 807-808.

14 "Âmeden-i haber-i fevt-i Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa, Vâli-i Basra, der-muhârebe-i 'urbân ve ikrâm şuden-i Salt Ahmed Paşa be-hükümet-i vilâyet-i Basra: Basra 'urbânından Mâni' nâm şakî, ref'-i livâ'-i 'isyân idüp ve etrâfdan cem'-i 'aşâyir-i 'urbân idüp, Vâli-i vilâyet olan Osman Paşâ-zâde Vezîr Ahmed Paşa'yı şehîden 'âzim-i serâbistân-ı Cinân eyledüğü haberi der-i Devlete vâsıl olup, bu tarafda olan vüzerâ-i 'izâmdan biri irsâl olursa, hükümet-i Bağdat yine kendüye tefvîz ve selefi olan Salt Ahmed Paşa'ya Basra eyâleti mansıbı tevcih olundu". Bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 417.

15 Vahid Çabuk, "Nusret-name'nin Kaynaklarından Tarih-i Seferü'l-Basra", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, S. 15, İstanbul 1997, s. 321-322.

16 Yusuf Halaçoğlu, "Basra, Osmanlı Dönemi", *DİA*, C 5, İstanbul 1992, s. 113.

17 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, C 5, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 230-231.

18 Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", *DİA*, C 31, İstanbul 2006, s. 278; Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı*

Han önemli bir askerî güçle şehrin önlerine gelerek şehir sakinlerinin sahip olduğu tahminen on bin keselik nakit ve bazı değerli eşyaları gasp edip onları adeta bakır paraya muhtaç duruma getirdiğini, Acem Şahı Hüseyin'e bildirmişti. Bunun üzerine durumu istişare sonrasında şahın "Osmânluya bundan özge dostluk olmaz" dediği nakledilir. Müteâkiben Hüseyin Şah Basra'nın anahtarı yerine¹⁹ kırk beş karat bir elmas ile Rüstem Han isimli elçisini Osmanlı padişahına göndererek dostluğunu teyit; burayı bütün eyaletleriyle teslim etmek için de güvenilir birini talep etmişti. 11 Ramazan 1109/23 Mart 1698'de Pazar günü Edirne'ye gelen elçiyi, karşılamak üzere maiyetine çavuşbaşı ve sipah ve silâhdar ağaları verilerek Defterdar Ahmed Paşa hanesine²⁰ yerleştirilip iâşesi hazineден karşılanmıştı. 17 Ramazan 1109/29 Mart 1698'de Cumartesi günü padişah tarafından haseki ağa ile envaî çeşit içecek ve tatlılar gönderilmişti²¹.

Rüstem Han, birkaç gün istirahatten sonra 9 Şevval 1109/20 Nisan 1698 Pazar günü Dîvân-ı Hümâyûn'a kabul olunarak vezirlerin ziyafeti akabinde Şâh'ın mektubunu, elmas pare ve pişkeşi takdim ettikten sonra Şehrîzor taraflarında hüküm süren Bebe Süleyman isimli zorbadan şikâyet ve ortadan kaldırılması için "Vükelâm ile söyleşilsin ilacı ne ise görülsün" diyerek feryat etmişti²². Elçi bu görevini tebliğ ve takdim ettikten sonra kendisine ve etbâna hilatler ilbâs olunmuştu²³.

Devlet ileri gelenleri vezîriâzâmın sarayına meşveret etmiş, burada daha önce defaâtle edebiyetle hareket etmesi için nasihat edilen ve gönderilen hatt-ı hümâyunda söylenenleri kabul etmeyen; Bağdat, Şehrîzor ve Acem topraklarında tecavüzden hâlî olmayan Ekrad'dan Bebe Sancağı Beyi Süleyman Han'ın ortadan kaldırılması ve yerine İmâdiye Hâkimi Osman Han'ın kardeşi veya kardeşi oğullarından birinin tayin olunması hususu padişaha sunularak gereğince hatt-ı şerif sadır olmuştur. Bununla Bağdat Beylerbeyi Vezir Çelebi İsmail Paşa serdar tayin edilerek²⁴ maiyetine Van Beylerbeyi Vezir Türk Ali Paşa, Şehrîzor Beylerbeyi Ergeneli Süleyman Paşa (kapuları, eyaletleri askerleri ve elviye beyleriyle), Musul Beylerbeyi Vezir Beyzade Ali Paşa (bin nefer müsellah kapusu, eyalet askerleri ve kethüdasıyla), Rakka Valisi Yusuf Paşa (kapusu halkını kethüdasıyla, eyalet askeri ve iskanda olan ricalden iki bin nefer ademiyle), Tercil Sancağı Beyi Haydar Han, Eğil Sancağı Beyi Seyyid Hüseyin Han, Genç Sancağı Beyi Ali Han, Şehran Sancağı Beyi Hasan Han, Deyr-i Rahbe ve Seleme sancakları

Sultanları - III, s. 128.

19 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nusretnâme*'nin aksine Rüstem Han'ın Basra kalesinin anahtarlarını getirdiğini belirtir. "Âmeden-i elçi-i Şâh-ı 'Acem Rüstem Hân be-miftâh-ı Basra". *Zübde-i Vekayiât*, s. 636.

20 Defterdar Ahmed Paşa Sarayı, Sultân Selim Hân Câmî'-i Şerîfi yakınlarında bulunmaktadır. Bk. Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, C I, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 544.

21 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme, İnceleme-Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s. 476-477.

22 Silâhdâr, *Nusretnâme*, haz. Topal, s. 477.

23 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, haz. Abdülkadir Özcan vd., s. 554.

24 Râşid, Bağdat valisinin değiştirilmesi ve asker tayini hususunda, Bağdat Valisi Vezîr Ali Paşa'nın Basra eyaletinin Mâni' isimli urban âsîlerinin reisinin elinden kurtarılması konusunda gereken dikkat ve ciddiyeti göstermediğini ve Huveyze Hanı tarafından Basra'nın ele geçirilmesine müsamaha gösterildiğinden azli için ferman çıkartıldığını ve Basra eyaletinin eski Mısır Valisi Vezir İsmail Paşa'ya verildiğini belirtir. *Târîh-i Râşid*, haz. Abdülkadir Özcan vd., s. 555.

beyi Hüseyin Abbas, Çirmen Sancağı Beyi Abdülgani Bey, İdil Sancağı Beyi Mehmed Bey, Hudi Sancağı Beyi Mustafa Bey, Mihrani Sancağı Beyi Hasan Bey, Cessan ve Bedre Sancağı Beyi Mehmed Bey, Şemamik Sancağı Beyi İlyas Bey, Bacılan/Kasışirin Sancağı Beyi Assaf Bey, Köy Sancağı Beyi Ali Bey, Sürücek Sancağı Beyi Ali Bey, İtak Sancağı Beyi Ali Bey, Tay Aşireti Sancağı Beyi Nasır Bey, Bayat Aşireti Beyi ve Kulp Sancağı Beyi mükemmel kapu ve aşiretleri ile tayin olunmuşlardır. Ayrıca Başmuhasebe'den azledilen Yeğen Mehmed Efendi'nin²⁵ Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Acem'e elçi tayin edilmesi; bu kargaşa ortadan kalktıktan sonra da Elçi Mehmed Paşa'nın serdar İsmail Paşa ile haberleşerek Bebe sancağına yeni beyi takrir; Bağdat, Şehrizar ve Basra serhadlerinin düzenine ihtimam gösterilmesi kararı alınarak meclis dağılmıştır. Bu sırada, Musul'dan azledilen Kethüda Hasan Paşa'ya Basra eyaleti verilmiştir²⁶.

Acem elçisi Rüstem Han memleketine dönüş için icâzet almış ve tedarîği görülmüştür. Harcırah olarak elli kese akçe verilip 16 Zilkade 1109/26 Mayıs 1698 Pazartesi günü baş çadır ve arz odası döşenerek sağ tarafa musahip ağalar, sol canibe hasodalı, içoğlanı, zülüflü baltacılar ve sağlı sollu murassa bisatlar ile eğlerlenmiş otuz re's hassa atlar tertibinden sonra otağ-ı hümâyûna davet edilmiş, taşrada hil'atlenen altı nefer adamıyla içeri girerek vezîr-i a'zam kulları aracılığı ile yüce tahtın ayağına yüz sürmüştür. “Şâh dostumuza selâm eyle dostluğunda ne denlü izhâr-ı sadâkat ider ise bizden bin kat ziyâde bilsün ve sen dahi güzel hıdmet eyledin ber-hürdâr ol” buyurarak serâsere kaplı bir fâhir semmur kürk giydirilmiş, hizmet mukabili vezîr-i a'zama dahi kürklü ve sade iki kat hil'at-ı fâhire ihsanında bulunulmuştur. Elçi Mehmed Paşa 20 Zilkade 1109/30 Mayıs 1698 Cuma günü vezîr-i a'zam kulları vasıtasıyla baş çadırdaki padişaha mahsus yer öpme şerefine nail olmuş ve kendisine “me'mûr olduğun hıdmet-i risâlet-i ibâdullâhı gereği gibi yerine getüresin” denilerek kaftan giydirilmiştir. Acem Şâh'na gönderilecek name ve hediye de kendisine teslim edilerek Rüstem Han ile²⁷ Erzurum

25 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Defter-emini Mehmed Bey'in elçilik hizmetine tayin edilmesiyle Defter Emaneti mansıbının Tezkire-i evvel Mustafa Efendi'ye ihsan olduğunu kaydeder. *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 637.

26 Silâhdar, *Nusretnâme*, haz. Topal, s. 478-479; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Bağdat ve havalisinin urban eşkiyasından kurtulması, Basra ve Bağdat taraflarının nizamı için çok sayıda askere ihtiyaç olduğunu, Diyarbekir, Van, Şehrizar, Mısır ve diğer yerlerden vezîr İsmail Paşa'nın yanına asker tayin olunmasını kayd eder. “...Rakka Vâlisi Yûsuf Paşa dahi kapusu halkını kethudâsiyle ta'yîn ve iskânda olan ceng ü harbe kâdir ricâlden ikibin nefer ve Rakka eyâletinin alay beyleri ile bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmârî dahi me'mûr kılınup, mecmû' u hâzır u âmâde ve Vezîr-i müşârün-ileyh tarafından habere müterakkıb olup, her ne mahalde bir yere gelinüp müctemi' olmak münâsib görölür ise Vezîr-i müşârün-ileyh ile çöl yolundan Bağdat'a gitmek ve iktizâ' iden hidemât-ı 'aliyyede Vezîr-i müşârün-ileyhin re'y-i savâb-dîdi üzere hareket eylemeleri için tenbîh ü te'kidî müş'ir her birine evâmir-i 'aliyye irsâl kılındı, fî şehri-şevvâl sene-i tis'a ve mi'e ve elf". *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 638.

27 Elçilik görevini lâyıkıyla tamamlayarak memleketine dönüş için icâzet alan Rüstem Han ve Basra çevresinde ortaya çıkan kargaşanın düzene konularak huzur ikliminin tekrar tesis edilmesiyle görevlendirilen elçi Mehmed Paşa'ya işaret eden bir arşiv kaydı da şu şekildedir: “... ve sefir-i hikmet-semîrleri ki mâlik-nisâb-ı hüsn-i ta'bîr ve fâris-i meydân-ı lutf takrîrdir. Edâ-yı dil-pezîr ile me'mûrun-bih olduğu hıdmet-i risâleti ve cedd-i mergûb ve üslûb-ı mahbûb üzre beyne't-tafsîl ve'l-icmâl tetmîm ü ikmâl idüp nazar-ı iltifât-ı pâdişâhî ve ictiyâb-ı teşrîfât-ı şehinşâhî ile müftehir vü mübâhî oldukdan sonra savb-ı bâ-savâb-ı şâhîye 'avd u insirâfa murahhas ü me'zûn ve cevâbnâme-i hümâyûn-ı meveddet-meşhûn ile mu'temed ü mevsûkun-bih olan huddâm-ı Devlet-i 'Aliyye'den el-Hâc Mehmed Paşa dâmet me'âlîhî müşârün-ileyh resûl-i kiyâset-

yolundan gitmesi gerektiği buyrulmuştur²⁸.

Acem Şahı'na taraf-ı hümayûndan, bir kıt'a mücevher balıkçın sorguç, bir kıt'a murassa' hançer, bir altın kemerli incili tirkeş, Mısrî keman, bir deste yaldızlı ok, bir murassa' çevgan, iki elmaslı koyun saati, bir kebir necef âyîneli çalar kalkan saat, bir mercan tesbih, yedi adet boylu Cezayir tüfengi, dört donluk İstanbul zerbefti, dört donluk nevezuhur çiçekli Frenk zerbefti, on iki donluk Frengî diba, beş donluk telli İstanbul bürünceği, on iki donluk telli İstanbul sandalı, on donluk elvân şalı çuka, on çift Frenk-pesend yastık, üç kıt'a Şâmî şukka-bend, üç kıt'a som Şâmî zîn-pûş, üç kıta som ağır Şâmî didik gibi hediyeler gönderilmiştir²⁹.

Söz konusu dönemde iki devlet arasındaki diplomatik münasebetler her ne kadar elçi heyetleri aracılığıyla olumlu yönde ilerliyormuş gibi görünse de Hüseyin Şah'ın Basra'da görevlendirdiği Vali Davut'un Mânî' yönetiminde toplanan asilerle tekrar işbirliğine girmesi rahatsızlık oluşturmuştu³⁰. Diğer taraftan 1110/1698-1699 senesinde de Basra Kalesi urban eşkıyasının tasallutundan hâlî olmamıştı. Safevîler'in kendi güdümüne aldığı asi urban kabileleri Osmanlı-İran sınırında ihtilaf konusu olmaya başlamıştı. Bu anlaşmazlığı aşmak isteyen Safevîli yetkililer Bağdat valisi aracılığıyla Osmanlı hükümet yetkililerine mektup göndermişti. Nitekim Acem Şahı'nın mu'temedü'd-devlesi Bağdat urbanından Acem hududuna firar edenleri kabul edemeyeceğini sınır boylarında olan yetkililere sayılarıyla bildirmişti. Basra tarafına gerek Acem içinden gerekse Osmanlı sınırlarından az asker ile geçmek istenilirse urban eşkıyasından bir felaketin isabet edeceği ve bu nedenle Basra ve ona tâbi olan kaleleri koruyacak kadar asker olmadıkça urban eşkıyasının eline geçeceği bildirilmişti. Bunun üzerine bölgedeki müfsitlerle beraber Bağdat tarafındaki urban eşkıyası

şümüleriyle mürâfakate bir sebî-i sefâret dergâh-ı saltanat-penâhîye ta'yîn ü irsâl olunup ve birkaç seneden berü tâbî-i hevâ-yı hod-reyî ve reh-girây-ı bî-dây-ı fitne-zâyî olup hâin-i cânibeyn mebgûz-ı kela'l-hudreteyn olan Süleymân-ı bed-nihâdın hasm-ı mevâdd-ı fesâdî için Bağdat vâlisi fi'l-cümle ol semte kurb mesâfesi olan ba'zı 'asâkir-i nusret-me'âsir ile taraf-ı şehriyârîden me'mûr olmalarıyla şakî-i mezbûra dâir ve sâir ba'zı ahvâlin ifâdesi sefir-i mûmâ-ileyhin 'uhde-i takrîrine mufavvaz kılınmışdır. İnşâallahü te'âlâ varup delâlet-i hüsn-i himmetleriyle bir vakt sa'âdet-zây-ı meymenet-efzâda Âstân-ı devlet-âşiyân-ı Cem-câhîde şeref-musûl ile neyl-i maksûda mevşûl olup mürâ'ât-ı âdâb-ı risâleti kemâ-yenbagî tetmîm ile nâme-i hümayûnu teslim eyledikde edâ-kârî-i zebân ile a'lâmına ilzâm olunan ba'zı tetimmât-ı merâm-ı sûtûde-encâm dahi sem'-i rızâ ile ısgâ ve sencide-i re'y-i isâbet-pîrâları kıldındıktan sonra lâyıq-ı tevâfuk-ı tarafeyn ve münâsib-i tenâsük-i cânibeyn olan vech-i vecih ve nehc-i tenbîh üzre def'-i mazâr-ı müfsidân izâha-i eşrâr-ı bedhûyân-ı fitne-cûyân ile ahâlî-i ziyâ' ve büldâna bast-ı bisât-ı emn ü emân ve tahsîl-i rızâ-yı mülk-i mennân için levâzım-ı sa'y ü himmet icrâ buyurulup *feseyu tîhi ecren 'azîmen* mefhûmundan fâiz-i kıst-ı evfâ olmaları mütevakki'dir. Ve sefir-i mûmâ-ileyh Mehmed Paşa dâmet me'âlihî edâ-yı hidmet-i risâlet ve itmâm u tekmîl-i maslahatdan ebrâ-yı zimmet itdîkden sonra meks itdîrilmeyüp yine sütte-i seniyye-i şehriyârîye ruhsat mu'âvedetinde dahi lutfları bî-dîriğ buyurula bâkî hemîşe eyyâm-ı sa'âdet ü kâmrânî mütemâdî vü müstedâm bâd bi-Rabbî'l-'ibâd". Cumhuriyet Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Nâme-i Hümayun Defteri (A.DVNS. NMH.d), 5/120, s. 335-336.

28 Silâhdar, *Nusretnâme*, haz. Topal, s. 479-480.

29 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, haz. Abdülkadir Özcan vd., s. 555; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 637; Silâhdar, *Nusretnâme*, haz. Topal, s. 480-481; "bin yüz dokuz senesinde Devlet-i 'Aliyye'den Şâh-ı 'Acem tarafına ilçilikle gönderilen Ebû Kavuk Mehmed Paşa ile irsâl olunan hedâyâdır, el-vâkî' fi 29 Z sene 1109" başlığı altında verilen aynı hediyelerin niteliğinin daha detaylı olduğunu görüyoruz. Bk. BOA, Maliyeden Müdevver Def. (MAD.d.), 18493, s. 5.

30 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 231.

da ortadan kaldırılarak Basra Kalesi'nin fethi hedeflenmişti. Bu amaçla Halep Valisi Vezir Hasan Paşa mükemmel kapısı halkıyla Bağdat tarafına gönderilmişti³¹.

Şehrizor Eyaleti'ni yönetenlerin, beş konak mesafedeki Kerkük Kalesi'nde ikamet etmelerini fırsat bilen Bebe Süleyman isimli zorba Şehrizor Kalesi ve İran'a bağlı bir kısım toprağı ele geçirmesi üzerine Acem Şahı, Bağdat valisi ve Osmanlı merkezi yönetimine elçiler gönderip şikâyetle bulunmuştu. Ancak uyarıları dikkate almayarak şekavette ısrar eden Bebe Süleyman'ın üzerine asker gönderilmesi uygun görülüyordu. Bağdat Valisi Hasan Paşa kumandasında bölgeye kuvvet gönderilmiş, mağlup düşen Bebe Süleyman İmadiyye'ye firar edip bir gece orada kaldıktan sonra, ertesi gün Hakkâri ve Van taraflarına kaçmıştı. Ancak yardımcısı olan on yedi bey, beyzade ve kethüdâsı ele geçirilerek 1 Cemâziyelâhir 1111/24 Kasım 1699'da cezalandırılmıştı³².

Böylesi huzursuz bir bölgede halkın yardım talebi üzerine, Daltaban Mustafa Paşa Bağdat valiliğine getirilmiş ve ertesi yıl kendisine Basra serdarlığı verilerek işgal altındaki yerleri geri alması ve bölgede asayiş sağlması emredilmiştir. Koşullar oluştuğunda Basra ve Bağdat çevresindeki urban eşkıyasını ortadan kaldırıp bölgedeki kaleleri kontrol altına almak amacıyla Birecik Tersanesi'nde fırkate, şayka ve üssü-açık gemilerin yanı sıra filika ve sandal inşasına karar verilmiştir. Oluşturulan bu donanmanın üzerine ise eski Tuna Kaptanı Aşçızâde Mehmed Paşa görevlendirilmiştir³³. Bunu müteakiben Mustafa Paşa Birecik Tersanesi'nde inşa edilmiş altmış gemiden oluşan donanmanın desteğini alarak Basra'ya doğru harekete geçmiştir. Kurna ve Basra'daki Arap bedevîlerin ve kızılbaş Acemlerin tasallutu Mustafa Paşa'nın başarılı tedbirleri ve askerlerin kahramanca gayretleriyle ortadan kaldırılarak bu iki yer Zilhicce 1112/Mayıs 1701'de ele geçirilmiştir³⁴.

Râmi Mehmed Paşa'nın Mektubu

Acem şahına gönderilmek üzere hazırlanan nâme Râmi Mehmed Paşa tarafından kaleme alınmıştır. İstanbul Eyüp'te 1065/1655 senesinde doğan Mehmed Paşa'nın babası Terâzici Hasan Ağa'dır. Çocukluğunu doğduğu şehirde geçirmiş, dönemin usulüne göre ilk öğrenimini burada tamamladıktan sonra reisülküttâblık kaleminde katipliğe intisap etmiştir. Zekâ ve istidadı sayesinde emsalleri arasında seçkin bir duruma gelmiş, şiir ve inşâ sahalarındaki

31 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 674-675; Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, haz. Abdülkadir Özcan vd., s. 579.

32 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, haz. Abdülkadir Özcan vd., s. 585-586; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 683-684; Recep Temel, *111 Numaralı Mühimme Defterinin 168-337. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin 2019, s. 76-77.

33 Tahir Sevinç, *Basra Donanması (Birecik ve Basra Tersanelerinde Gemi İnşa Faaliyetleri 16-18. Yüzyıllar)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2022, s. 132, 371.

34 Abdülkadir Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Basımevi, S. 13. İstanbul 1987, s. 309-313. Ayrıca bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 706-713; Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, haz. Abdülkadir Özcan vd., s. 597-601; Nazmi-zâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ (Bağdat Tarihi 762-1717)*, *Tahlil ve Metin Tenkidi*, haz. Mehmet Karataş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 335-365.

maharetiyle şöhret kazanarak döneminin şairlerinden Yusuf Nâbî Efendi ve Sâmî Bey gibi kimselerin çevresine intisap etmiştir³⁵. İkinci vezir Damad Mustafa Paşa'nın musâhibi Nâbî vasıtasıyla masraf katipliğine, Nâbî'nin kethüdâ olmasıyla da onun yerine dîvân efendiliğine getirilmiştir. Daha sonra dîvân işlerindeki marifeti dolayısıyla beylikçi olmuş³⁶, uzun süre bu makama hizmet etmesinin ardından 28 Rebülevvel 1106/16 Kasım 1694'te reisülküttâblığa tayin olunmuştur³⁷. Ancak Vezîriâzam Elmas Mehmed Paşa ile anlaşamadığından yerini Maliye Tezkirecisi Küçük Çelebi'ye bırakmak zorunda kalarak İstanbul'daki hanesinde ikamete mecbur kalmıştır. Elmas Mehmed Paşa'nın Zenta'da mağlubiyete uğrayıp ölmesiyle 1109/1697'de tekrar reisülküttâblığa getirilmiştir³⁸.

XVIII. yüzyılda Osmanlı devleti için diplomatik teamüllerin önem kazanması, reisülküttâblık makamının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Zîrâ siyasî münasebetlerle doğrudan ilgili olan vezîriâzam bu devlet işlerini dış ilişkilerde bilgisi bulunan reisülküttâba bırakmıştır³⁹. Bu bakımdan Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi⁴⁰, Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından Karlofça'da barış müzâkerelerine murahhas olarak tayin edilmiştir. Râmî Efendi'nin Karlofça sulhunu elde etme hususunda gösterdiği diplomasi, muvaffakiyet ve dirayeti karşı taraf elçilerini hayrete düşürmüş ve sonrasında büyük bir başarı sağlamıştır. Dönüşte padişahın iltifatına nail olmuşsa da vezirlik teklifini kabul etmemiştir. Ancak Amcazâde'den sonra vezîriâzam olan Daltaban Mustafa Paşa'nın kıskançlığından ötürü azledilip sürülmesi talebi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi tarafından kabul görmemiş, aksine onu himaye ederek üç tuğlu kubbe vezirliğine getirmiştir. Bundan sonra Mustafa Paşa bulunduğu mevkiden alınarak yerine Râmî Mehmed Paşa getirilmiştir⁴¹. Kâtiplikten yetişip, sadaret makamına getirilen biri olduğu halde, devlet yönetimi üzerinde nüfuzu bir hayli fazla olan şeyhülislâmın "sadrazam bizim çırağımızdır" diyerek onu küçük düşürmek istemiştir⁴². Ancak Râmî Efendi sadrazamlığı sırasında her fırsatta Feyzullah Efendi ile akrabalarının müdahalesine engel olmak istemiş, bazı sıkıntılarla karşılaşınca da birtakım tertiplere girişmekten çekinmemiştir. Sonunda Edirne'de başlayarak İstanbul'a intikal eden II. Mustafa'nın tahttan indirilip⁴³, yerine III. Ahmed'in geçmesi ve vezîriâzamin azledilmesiyle tarihe geçen büyük ayaklanma, *Edirne Vak'ası*, Râmî Efendi'nin

35 Bekir Sıtkı Baykal, "Râmî Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C 9, Eskişehir 2001, s. 623.

36 Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadîkatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 128.

37 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 500.

38 *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 125, 131.

39 Halil İnalçık, "Reisülküttâb", *İslam Ansiklopedisi*, C 9, Eskişehir 2001, s. 682.

40 Râmî Efendi kariyerinin henüz başında iken siyasî iktidarın nüans ve hassasiyetlerine vakıf bir bürokrattı. Bk. Rifaat Ali Abou-el-Haj, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 94.

41 Recep Ahışalı, "Râmî Mehmed Paşa", *DİA*, C 34, İstanbul 2007, s. 450.

42 Mahmud Celâleddin, *Ravzatü'l-kâmilin (Şefiknâme Şerhi)*, İstanbul 1289, s. 17.

43 II. Mustafa'nın hocası Feyzullah Efendi'ye aşırı saygısı ve yapılan uyarıları dikkate almaması saltanatının sonunu getirmiştir. Nitekim asiler tarafından "saf dil ve yumuşak tabiatlı" olarak itham edilmiştir. Bk. Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, *Ravzatü'l-küberâ*, haz. Mesut Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 36.

ikbalini nihayete erdirmişti⁴⁴. Her ne kadar bir süre itibardan düşmüş ise de yakınlarından Enişte Hasan Paşa'nın vezir olması ve padişahın affı için ricada bulunmasıyla kendisine Kıbrıs Eyaleti tevcih olunmuştur⁴⁵. Çok geçmeden 7 Ekim 1704'te hac ve Haremeyn işlerini lâ-yıkıyla yerine getirmek üzere Mısır valiliğine getirilerek⁴⁶, Hazîne-i Âmire'nin nakit giderlerini temin etmek amacıyla Mısır irsâliyesini göndermesi konusunda kendisine emir verilmiştir. Ancak Mısır eyalet idaresinde gerekli başarıyı sağlayamayınca 4 Aralık 1704'te görevinden alınarak⁴⁷ Rodos adasına sürgünden sonra burada vefat etmiştir⁴⁸.

Müverrih Râşid'in "her fenden vâyesi ve her hünerden mâyesi olduğundan mâada, meclis ve sohbeti latif, rind, zarif ve vüzerâ içre nazîri nâdir bir zât-ı şerîf" şeklinde tanımladığı Râmî Mehmed Paşa'nın *Münşeât*⁴⁹, *Sulhnâme*⁵⁰ ve *Divân* bilinen başlıca eserleridir⁵¹. Ayrıca Râmî Mehmed Paşa'nın te'lifleri arasında *Hülâsatü'l-înşâ* adlı bir münşeâtı ile *Istîlâhât-ı Daltabaniyye* adlı bir risâle de kaleme aldığı bilinmektedir⁵².

Râmî Mehmed Paşa'nın yukarıda bahsi geçen eserlerinin yanı sıra Acem Şâhı Hüseyin'e gönderilmek üzere kaleme aldığı bir mektubu da bulunmaktadır. Bu nâme, derleyeni belli olmayan *Râmî Mehmed Paşa Münşeâtı* olarak bilinen, muhtelif sebeplerle devlet idaresine ait resmî ve bir kısım husûsî mektupları ihtiva eden eserden de farklı olup pek bilinmemektedir. Tarihî kaynak değeri taşıyan *Râmî Paşa Merhûm Tesvîdiyle Şâh-ı 'Acem'e Nâmedir* ibaresiyle kayıtlı olan söz konusu bu mektup, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu nr. 3375'te bulunan yazmanın 99b-102b varakları arasında yer almaktadır. Râmî Mehmed Efendi, kaleminden çıkan bu mektubunu Elçi Mehmed Paşa'nın 1109/1698'de Hüseyin Şâh tarafına memur edildiği yılda, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadareti döneminde yazdığı anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda resmî belge özelliği taşıyan bu mektubun başka bir suretine tesadüf edilmemiştir. İran Şâhı Hüseyin'e gönderilen bu mektup Allah'a hamd, yüce

44 Özcan, *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 247-248; Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, C 10, İstanbul 1994, s. 445-446.

45 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 835.

46 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayü'l-Fudalâ*, II-III, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 463.

47 Tahir Sevinç, *Osmanlı İdaresinde Mısır Hazinesi (Mısır Hazinesinin Kaynakları, Kullanımı ve Merkeze Ulaştırılması, 16-18. Yüzyıllar)*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2023, s. 148.

48 "Sinni elli iki müddet-i vezâreti yedi ay mikdâridir. 'Akl ü rüşd ile yegâne-i zemân zarîf ve nüktedân-ı hezl ve ceddî yeksân şâ'ir-i 'azbû'l-beyân idi. Ammâ Hak-nâşinas ve icrâ-yı resm-i bî-vefâyide nâdire-i devrân-ı vezîr kesîru'n-noksân idi". Bk. Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 129-130.

49 *Râmî Mehmed Paşa Münşeâtı* olarak bilinen ancak derleyeni belli olmayan bu mecmua Viyana Ulusal Kütüphanesi AF 159 nr.'da bulunmaktadır. Yazma, 24 Ocak 1703 tarihinden 11 Temmuz 1704'e kadar Râmî Mehmed Paşa, Nişancı Ahmed Paşa, Morali Damad Hasan Paşa'nın sadaretleri döneminde kaleme aldıkları devlet yönetimine dair derleme mektuplardan oluşmaktadır. Bk. Ersin Kırca, "Münşeât Mecmualarının Tarihi Değerinin Tespitinde Arşiv Belgelerinin Rolü: Râmî Mehmed Paşa Münşeâtı Örneği", *Tarih & Gelecek Dergisi*, C 7/S. 4, Aralık 2021, s. 848; Ersin Kırca, *Sadrazamlardan Mektuplar 1703-1704 (Râmî Mehmed Paşa Münşeâtı)*, KDY Yayıncılık, İstanbul 2020.

50 Karlofça Antlaşması'na dair bilgi veren bu eser için bk. Ahışhalı, agm., s. 450.

51 Baykal, "Râmî Mehmed Paşa", s. 624.

52 Ersin Kırca, "Münşeât Mecmualarının Tarihi Gelişimi ve Râmî Mehmed Paşa'nın "Hulâsa-i İnşâ" İsimli Eseri", *Tarih & Gelecek Dergisi*, C 2/S. 3, Aralık 2016, s. 89.

yaratıcının üstün vasıflarını medh, mülkün sahibi ve her şeyin yönetim ve egemenliğini elinde bulunduran yegâne varlık olduğu, insanın yaratılışındaki üstünlük, var oluş gayesi ve Hazret-i Peygamber'in vasıflarına işaret eden bir dizi âyet ve Arapça cümlelerin yer aldığı girişle başlamaktadır. Dönemin İran hükümdarını metheden nâme-i hümayûn şeklindeki elkab sıralandıktan sonra “Devlet ve saltanatın yardımcısı, düzenin, adaletin, gösteriş ve şanın sağlayıcısı Süleyman Şah oğlu Hüseyin Şah, Allah onun saltanatını ve mülkünü ve adaletle hüküm sürmesini ve kıyamete kadar devamlı ve ebedî kılarak kötülüklerden korusun” şeklinde ona yapılan dua ifadesine yer verilmiştir. Daha sonra Acem Şahı Hüseyin'in Rüstem Han isimli elçisini Osmanlı padişahına bağlılık ve sadakat, dostluğun tesisi ve sağlamaştırılması, huzur ve barışın kurulması gibi gerekçelerle gönderildiği ifade edilmektedir. Ayrıca merkeze bağlı şubelerden Basra reâyâsından Mâni' in şekavetinin bölgede oluşturduğu olumsuzluklara işaret edilmekte, diğer taraftan muhtelif anlaşmazlıkları çözmek üzere gönderilen valiye, küfür ve nifakta daha katı olan bedevî Arapların boş sözleri ve yalanı bırakarak itaate boyun eğmeye hazır bulunmaları, Huveyze hududunda meydana gelen fitnenin, geniş çaplı hadiselerle kalkışanların hüsrana uğratılması, söz konusu nahiyelerin hile ve fesattan temizlenmesi, doğru yoldan çıkanların inatlarından tasfiye ve tahliye edilmesi, bu gibi sebeplerden Huveyze Hanı Ferecullah'ın uyarılmasının istendiği ifham buyrulmaktadır. Yine o taraflarda İslam'ın yüceliğini yaymak ve oradaki kargaşa ortamına son vermek, nifak bayraklarının konulmasını önlemek gibi durumlarla mücadele eden fazilet hamisi askerlere yardımın, padişahlara yakışır tarzda iftihar vesilesi olduğu belirtilerek bir anlamda şahın desteğine ve bunun karşılıksız kalmayacağına dikkat çekilmektedir.

Akabinde birkaç yıldır Şehrizar taraflarında hüküm süren Ekrad'ın cahillerinin tahribi ve sınır boylarında yağmacı hareketlerinin yayılması, reâyânın ürününün ve neslinin yok edilme tehlikesine yol açtığı ifade edilmiştir. Uyarıları dikkate almayan Bebe Süleyman isimli zorbanın ortadan kaldırılması için serhat bölgesindeki görevlilere emir verildiği de belirtilmiştir. Rüstem Han isimli elçinin hizmetini tamamladığı, hediyelerini takdim ettiği, dönüş için icazet alıp tedarikinin görüldüğü, olumsuzlukların ortadan kaldırılması, güç ve kuvvetin genişletilmesi, sevgi ve muhabbetin artırılması ve iki devlet arasında talep edilen işlerin tamamlanması için Osmanlı elçisi el-Hâc Mehmed Paşa'nın Acem'e elçi olarak görevlendirilip, görev sonunda Devlet-i Aliyye tarafına ruhsat buyurulması mektubun sonunda yerine getirilmesi istenen hususlardandır. Söz konusu mektubun son rüknü dua cümlesi ile bitmektedir. Mektupta bir tarih kaydına rastlanmadığı için kaleme alındığı tarihi de kesin olarak tespit etmek hayli zordur.

Râmi Efendi tarafından Acem Şahı'na gönderilen bu mektubun dili genel olarak ağırdır. Mektubun muhtevaya uygun ayetler, hadisler, kelâm-ı kibar, Arabî ve Farsî ibareler kullanılmıştır. Mektupta bulunması gereken rükünler⁵³ önemli ölçüde neşre hazırladığımız bu nâme suretinde de bulunmaktadır.

53 Mektup rükünleri için bk. Mübahat S. Küttükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 221-227.

Sonuç

Netice olarak, Karlofça Antlaşması'nı müteakiben merkezden uzak eyaletlerden biri olan Basra dolaylarında ortaya çıkararak siyasî bir mahiyet kazanan, uzun süre huzursuzluk ve serkeşlikler yaratan ve işgal altındaki yerlerin tekrar geri alınarak güvenliğin tesis edilmesine dair Râmi Mehmed Efendi tarafından kaleme alınarak Acem Şahı Hüseyin'e gönderilen bu mektup münşeât mecmuası içerisinde yer alan diplomatik evrak özelliğinin bir numunesidir. Nitekim muhtevası verilen nâmeden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nin mezkûr yerlerde muhtelif olumsuzluklara sebebiyet veren bu tarz eşkıyalık hareketlerinin önüne geçmek için öncelikle diplomasi yolunu kullandığı görülmektedir.

Söz konusu çalışmada metin neşrini verdiğimiz bu mektup, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu nr. 3375'te "Mu'âhedât ve Münşeât ve Mukarrerât" ismiyle kayıtlı yazma içerisinde *Râmi Paşa Merhûm Tesvîdiyle Şâh-ı 'Acem'e Nâmedir* ibaresiyle kayıtlı olup itinalı bir üslûpla nesir tarzda kaleme alınmıştır. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadareti ve Râmi Mehmed Efendi'nin reîsülküttâblığı sıralarında kaleme alındığı anlaşılan bu te'lîf türüne ilgili yazma dışında diğer kaynak ve kayıtlarda tesadüf edilmemiştir. Mektup dönemin yazışma kaideleri, dil ve üslûp özelliklerini yansıtarak edebî ve tarihî önem taşımanın yanı sıra adeta Râmi Mehmed Efendi'nin sanattaki hünerini gösterme arzusu taşımaktadır. Son olarak, tarihî belge özelliği taşıyan bu kıymetli mektubun ortaya çıkarılarak değerlendirilmesi şüphesiz literatüre de katkı sağlamaktadır.

Teşekkür

Bu makaleyi yazarken yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve Prof. Dr. Mustafa İsmet Uzun'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Nâme-i Hümayun Defteri (A.DVNS.NMH.d), 5/120.

Maliyeden Müdevver Def. (MAD.d.), 18493.

Birincil Kaynaklar

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Mahmud Celâleddin, *Ravzatü'l-kâmilîn (Şefiknâme Şerhi)*, İstanbul 1289.

Mu'âhedât ve Münşeat ve Mukarrerât, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 3375, vr. 99b-102b.

Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, *Ravzatü'l-küberâ*, haz. Mesut Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Nazmi-zâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ (Bağdat Tarihi 762-1717), Tahlil ve Metin Tenkidi*, haz. Mehmet Karataş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1271.

Râşid Mehmed Efendi - Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, C I, İstanbul 2013.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, İnceleme-Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Abou-el-Haj, Rifaat Ali, *The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, Princeton University of Oriental Studies and History, Yayınlanmış Doktora Tezi, Princeton 1963.

Abou-el-Haj, Rifaat Ali, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.

Ahışhalı, Recep, "Râmi Mehmed Paşa", *DİA*, C 34, İstanbul 2007, s. 449-451.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Râmî Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C 9, Eskişehir 2001, s. 623-624.

Çabuk, Vahid, "Nusret-name'nin Kaynaklarından Tarih-i Seferü'l-Basra", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, S. 15. İstanbul 1997, s. 321-380.

Halaçoğlu, Yusuf, "Basra, Osmanlı Dönemi", *DİA*, C 5, İstanbul 1992, s. 112-114.

İnalçık, Halil, "Reisülküttâb", *İslam Ansiklopedisi*, C 9, Eskişehir 2001, s. 671-683.

Kırca, Ersin, "Münşeat Mecmualarının Tarihi Değerinin Tespitinde Arşiv Belgelerinin Rolü: Râmi Mehmed Paşa Münşeatı Örneği", *Tarih & Gelecek Dergisi*, C 7/S. 4, Aralık 2021, s. 844-871.

Kırca, Ersin, *Sadrzamlardan Mektuplar 1703-1704 (Râmî Mehmed Paşa Münşeatı)*, KDY Yayıncılık, İstanbul 2020.

- Kırca, Ersin, “Münşeât Mecmuâlarının Tarihi Gelişimi ve Râmi Mehmed Paşa’nın “Hulâsa-i İnşâ” İsimli Eseri”, *Tarih & Gelecek Dergisi*, C 2/S. 3, Aralık 2016, s. 84-100.
- Kütükoğlu, Bekir, “Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti”, *Vekayi ’nüvis Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1994, s. 217-223.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Osmanlı Bürokrasisinde Mektup”, *DİA*, C 29, Ankara 2004, s. 18-21.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Levi Della Vida, Giorgio, “Müntefik”, *İslam Ansiklopedisi*, C 8, Eskişehir 2001, s. 807-808.
- Murphey, Rhoads, “Kasırsîrin Antlaşması”, *DİA*, C 24, İstanbul 2001, s. 575.
- Özcan, Abdülkadir, “300. Yılında Karlofça Antlaşması”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, S. 4-5, Şubat-Temmuz 2000, s. 237-257.
- Özcan, Abdülkadir, “Karlofça Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 504-507.
- Özcan, Abdülkadir, “Edirne Vak’ası”, *DİA*, C 10, İstanbul 1994, s. 445-446.
- Özcan, Abdülkadir, “Mustafa II”, *DİA*, C 31, İstanbul 2006, s. 275-280.
- Özcan, Abdülkadir, “Daltaban Mustafa Paşa’nın Basra Seraskerliği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III, Türk Tarihi*, C 2, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, s. 473-480.
- Özcan, Abdülkadir, “Daltaban Mustafa Paşa”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, S. 13, İstanbul 1987, s. 299-334.
- Özcan, Abdülkadir, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları - III*, İsam Yayınları, Ankara 2017.
- Sevinç, Tahir, *1703 Edirne Vakası*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2019.
- Sevinç, Tahir, “İran’a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyeli Ahmet Paşa’nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746)”, *Bellekten*, C LXXV/S. 273, Ağustos 2011, s. 407-446.
- Sevinç, Tahir, *Basra Donanması (Birecik ve Basra Tersanelerinde Gemi İnşa Faaliyetleri 16-18. Yüzyıllar)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2022.
- Sevinç, Tahir, *Osmanlı İdaresinde Mısır Hazinesi (Mısır Hazinesinin Kaynakları, Kullanımı ve Merkeze Ulaştırılması, 16-18. Yüzyıllar)*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2023.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayii’l-Fudalâ*, II-III, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Temel, Recep, *III Numaralı Mühimme Defterinin 168-337. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin 2019.
- Uzun, Mustafa İsmet, “Münşeât”, *DİA*, C 32, İstanbul 2006, s. 18-20.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C 4/2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, C 5, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

EKLER

Ek I: Mektubun Transkripsiyonu⁵⁴[99b] Râmî Paşa Merhûm Tesvîdiyle Şâh-ı 'Acem'e Nâme'dir⁵⁵

*El-hamdülillâhi 'llezi bi-ismihî nusteftuhu 'l-umûr ve yustemtehu 'l-cûd el-Melik ellezî lâ-şerîke fî-mülkihi velâ münâzi'a fî-mülkihi 'l-Kadîr*⁵⁶. Ellezî “*İzâ kazâ emran fe-innemâ yekûlu lehu kün fe-yekûn*”⁵⁷. “*Fe-sübhânellezî bi-yedihî melekûtü külli şey'in ve ileyhi turce 'ûn*”⁵⁸. Hakâyık-ı hamd u senâyiş ve dakâyık-ı şükr ü sitâyiş ol mübdî'-i kadîmü'z-zât ve mün'im-i kerîmu's-sıfât temmet ni'amâuhû ve 'ammet ulâuhû dergâh-ı reymûmet-destgâhlarına sezâ-vârdır ki hikmet-i kâmilîyye ve ezeliyye ve kudret-i şâmîle-i lem-yezeliyyesiyle bu heft evvân-ı menî'atü'z-zerâ ve refî'atü'l-mürtekâ ve bu heft tûde-i râsiyetü'l-evtâd ve râsihatü'l-etvârı serîr-efrâhte-i evc-i ibdâ' ve sâhte-i 'arsa-gâh-ı inşâ vü ihtirâ' idüp sûr-ı ma'şer-i büşrâ cilâgârî-i lutf-ı 'amîm ve rûşen-gerî-i feyz-i kerîmi ile mir'ât-ı safvet ü sîm “*le-kad halakne 'l-insâne fî-ahseni takvîm*”⁵⁹ de cilve-rîz-i tekrîm ve ber-fehvâ-yı kerîm-i “*Ve kezâlike ce 'alnâküm ümmeten vasatan li-tekûnû şühedâe 'ale'n-nâs*”⁶⁰ efdal-i ümem olan 'izzet-i memdûha-i Muhammediyye ve 'asabe-i Mahmûde-i Ahmedîyye'nin husûn-ı kulûb-ı bâhirü's-sa'âdetlerine “*vellezîne âmenü eşeddü hubben li'llâh*”⁶¹ misdâkınca tarh-ı esâs-ı istînâs ü muvâfakat ve şedd-i erkân-ı hubb u dâd ve müfârakat idüp bâ-hûsus esâtîn-i dîn ve selâtîn-i 'adl-âyînin kün-güre-i bâzû-yı vifâkların erre-i mufârık-ı ashâb-ı şirk ü nifâk eyledi. “*Fe-subhâne men dâme sultânehu bi-mülkihi kadîm ve 'azze mukîmün lehu 'l-mülkü ve 'l-hükmü fîmâ yeşâ'u bi-lutfi kerîm*”⁶².

54 *Mu'âhedât ve Münşeât ve Mukarrerât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 3375, vr. 99b-102b.

55 Neşre hazırladığımız metni yeni harflerle yazarken basit bir transkripsiyon usulü izlenmiştir. Transkripsiyonlu metinde varak numaraları [] içinde, tarafımızdan eklenen hicrî tarihlerin milâdîleri ise (/)tan sonra gösterilmiş; edip, gelip gibi Türkçe kelimelerin sonundaki “b”ler “p”ye çevrilmiştir. Ayn harfi ('), gerektiğinde hemze (') işaretleriyle gösterilmiş, Arapça ve Farsça kalın uzatmalar için (ā, ū, ī) örneklerinde görüldüğü gibi çizgi aksan kullanılmıştır. Metinde yazılması gereken bazı harfler ilave edilmek suretiyle [] içerisine yazılmıştır. Metnin daha iyi anlaşılması için bazı noktalama işaretlerine de yer verilmiştir. Ayet, hadis, Arapça ve Farsça cümlelerin transkripsiyonu metinde gösterilerek mealleri de mümkün olduğunca dipnotlarda verilmiştir.

56 Adı ile her şeyin başladığı ve cömertliğinden niyaz edildiği Allah'a hamd olsun. O mülkünde ortağı bulunmayan ve onunla yarışacak kimsenin bulunmadığı bir Melik'tir.

57 “Allah bir şeyin olmasını istediği zaman ona ol der ve o da anında oluveren” bir kudret sahibidir. *Kur'an*, Meryem, 19/35.

58 “Her şeyin yönetim ve egemenliği elinde olan Allah kendisine uygun olmayan her türlü nitelik ve yakıştırımdan uzaktır. Hepiniz sonunda ona götürüleceksiniz”. *Kur'an*, Yâsin, 36/83.

59 “Biz insanı en güzel biçimde yarattık”. *Kur'an*, Tîn, 95/4.

60 “İşte sizi doğru bir caddeye çıkarıp, orada yürüten bir topluluk kıldık ki, siz bütün insanlara adalet numunesi, hak şahitleri olasınız”. *Kur'an*, Bakara, 2/143.

61 “İman edenler ise Allah için sevgice daha kuvvetlidirler”. *Kur'an*, Bakara, 2/165.

62 Ezeli mülkü ve zevsiz izzeti ile saltanatı devam edeni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Mülk onun ve dilediğine lütuf ile hüküm veren de odur.

Ve fazl-ı ‘amîm ve mesâbîh-i salavât-ı sâtî‘u’l-envâr ve kanâdîl-i selâm-ı bî-kıyâs u bî-şümâr ol maksûd-ı hilkat-ı âbâ-i ‘ulvî ve netîce-i elkat ü zelfet-i ümmehât-ı süflî ber-güzîde-i kevineyn-i reh-nümâ-yı sakaleyn mecma‘-ı hasâil-i ‘aliyye menba‘-ı fezâil-i seniyye vesî‘üs’s-sadr-ı “*Elem neşrah leke sadrek*”⁶³ refî‘u’l-kadr-i “*Ve rafa‘nâ leke zikrek*”⁶⁴ sâhib-i mekânet-i “*mâ vedde‘ake rabbuke*”⁶⁵ mafûz-ı serâperde-i “*vallâhu ya‘simuke*”⁶⁶ mukarreb-i hazret-i ilâhiyyet mahrem-i nihânhâne-i esrâr-ı rubûbiyyet-i seyyid-i enbiyâ ve sadr-rusûl-i maksad-ı heft ü heşt ve penc ü cehâr sallallahü te‘âlâ ‘aleyhi mâ-te‘âkubu’l-leyl ve’n-nehâr hazretlerinin âvîze-i muzci‘-i müşkîn ve avîhte-i mehce‘-i ‘anber-âkînleri [100a] kılınur ki erkân-ı mü‘minûn ke-recülün vâhid ile teşyîd-i bünyân-ı vifâk-ı mü‘minîn ve cedure “*inne‘l-mü‘mine li‘l-mü‘müni ke‘l-bünyâni yeşeddu ba‘duhum ba‘den*”⁶⁷ ile terfî‘-i evvân-ı ittifâk-ı muvahhidîn eyledi. “*Yâ eyyühe‘llezîne âmenû sallû‘aleyhi ve sellimû teslîmâ*”⁶⁸ resûl-ı ‘Arab şâh-ı Yesrib harem-i tufeyl-i rahşî hem ‘Arab hem ‘Acem berrey-ni safha ve lâciverd ânki hest be-ârâyîş-i nâm ve nakş-ı best ve micmere-i revâyih-midhat vedûd u müncere-i fevâyih-i tekrime ve tarzîye-i müterâdife el-vürûd ‘izzet-ebrâr ve üsret-ahyâr ashâb-ı zevi‘t-takî ve ahhâb-ı ulû‘n-nakî rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în hazerâtının mevkûf-ı gerdiş-i müşâhede-i münevvere ve merâkîd-ı münevvereleri kılınur ki, “*eşiddâü‘ale‘l-küffâri ruhamâü beynehüm*”⁶⁹ vasf-ı kerîmi üzre sebîl-i cihâdda mu‘âzîda ve murâfîda ile terfî‘-i revâk-ı dîn ve tevsî‘-i nitâk-ı yakîn eylemişlerdir. Hümû‘n-nücebâ el-‘izzu min Âl-i Ahmed ve hüm bâyi‘ûhu tâyi‘îne lede‘ş-şecere ‘aleyhi selâmu‘llahi mâ-nâha tâyire vemâ lâha li‘ş-şârîne fi‘z-zulemi‘l-kamer. Ammâ-ba‘d e‘âlî-i hazret-i Skender-himmet Keyvân-ı gulâm-ı me‘âlî-i menkabet hurşîd-i rif‘ât sipihr-i ihtîşâm-ı Cem-cah-ı necâbet nijâd-ı nâhid-intifâ‘ gîfî-penâh-ı ma‘delet-nihâd ber-celîs-i irtifâ‘-ı cevân-baht-ı saltanat-medâd vâlâ-menzilet firûz-ı taht-ı nasfet şu‘â-i sâmi-mertebet şu‘be-i ‘âliye-i dûme-i Safeviyye semere-i zâkiye-i şecere-i Mustafaviyye nûr-ı mihr-i felek-kadr ve şeref-i dürr-ı pâk sedef-i bahr-ı Necef gurre-i şâdme-i cebhe-i bahtiyârî dürr-ı fâhire-i efser-i şehriyârî zibende-i taht-ı pâdişâhî mahfûf-ı ‘inâyet-i ilâhî hümâyûn-zât-ı huçeste-sıfât hurşîd-i evreng-i Cemşîd-âheng mâdde-i emn ü emân mâye-i intizâm-ı cihân “*avnen li‘d-devleti ve‘ş-saltanati ve‘n-nasfeti ve‘l-ma‘deleti ve‘ş-şevketi ve‘l-übbeheti ve‘ş-şân Şâh Hüseyin bin Şâh Süleyman essese‘llâhu te‘âlâ bünyâne saltanatihî ve şeyyede de‘âyimi mülkihî ve ma‘deletihî makrûnetün bi‘d-devâmi ve‘l-hulûd mahfûzetün bi‘s-su‘ûdi ilâ-yevmi‘l-mev‘ûd*”⁷⁰ be-ârâ-[yı] murassa‘ ez-güher-i ahterân-sa‘d-ı çetir-i sipihr-i rif‘at-i hurşîd-sây-ı şâh hazretlerinin makâm-ı ‘âlî ve mahfil-i menba‘-ı müte‘âlîlerine ki mecma‘ü‘l-bahreyn-i mecd ü haşmet ve matla‘ü‘s-sa‘deyn-i dîn [ü] devletdir. Mahz-ı muhâleset velâ cevfi-i mülûkâneden müncelib ve

63 “Senin (mutluluğun) için göğsünü açıp genişletmedik mi”. *Kur‘ân*, İnşirâh, 94/1.

64 “Senin şanımlı yükseltmedik mi?”. *Kur‘ân*, İnşirâh, 94/4.

65 “Rabbin seni terk etmedi”. *Kur‘ân*, Duhâ, 93/3.

66 “Allah seni koruyacaktır”. *Kur‘ân*, Mâide, 5/67.

67 “Mümin, mümin kardeşi için birbirine destek veren bir binanın tuğlaları gibidir”. (Hadîs-i şerîf).

68 “Ey iman edenler! Siz de ona salavat getirin, ona tam bir bağlılıkla selam verin (kendisine bağlılığınızı bildirin). *Kur‘ân*, Ahzâb, 33/56.

69 “İnkarcılara karşı çok sert, kendi aralarında oldukça merhametlidirler”. *Kur‘ân*, Fetih, 48/29.

70 Devlet ve saltanatın yardımcısı, düzeni ve adaletini ve gösteriş ve şanımlı sağlayan Süleyman Şah oğlu Hüseyin Şah, Allah onun saltanatını ve mülkünü ve adaletle hüküm sürmesini ve kıyamete kadar devamlı ve ebedî kılarak kötülüklerden korusun.

fart-ı müsâdefet ve yegâneğî-i pâdişâhânededen münşa'ib a'râk-ı tayyibe ve ahlâk-ı hamîdeleri gibi eşref ve eltaf-ı leâlî-i mütelâlî da'vât-ı şevk-âmîz-i müsâlemet-nümâ ve fevâid-i nevâdir-i tahiyât-ı safâ-engîz-i muhâdenet-ih tivâ ki “ve ce'ale beyneküm meveddeten ve rahmeten”⁷¹ 'ummân-ı bî-girân-ı meveddet-feyezânında “ve elkaytu 'aleyke mehabbeten minnî”⁷² gays-ı medâr-ı feyz-bârından rîzân-ı katarât-ı hullet-feşân [100b] eyle, “Velâkinne'llâhe ellefe beynehum”⁷³ sadefçe-i bâhirü'l-behcesinde perveriş-yâfte-i müellefet-i cihândır. Selâmün ke-ravzi'l-muzni 'adelehu's-sibâ selâmün kehâddu'l-vüddi ve hemşetü'n-nedâ selâmü[n] minnî yüktebü 'ale't-turasi 'utiret kitâbetuhu'l-aklâmi ve't-turasi ve'l-yedâ⁷⁴ kavâfil ü dâd-ı nevâ fec-feşân-ı 'anber-bâr ve revâhil-i ittihâd-ı levâ'ic-i beyân-ı 'abher-nisâr ile ithâf-ı vâhidi kılındıktan sonra mir'ât-ı zamîr-i münîr-i zekâ-zikâ vü secencel-i hâtır-ı âtır-ı mihr-incilâlarına ki mehbîtu'l-envâr-ârâ-yı mülk-ârâ-yı cihân-penâhî ve mahzenü'l-esrâr-ı habâyâ-yı hikmet-pîrâ-yı ilâhîdir.

Nakş-ı dil-keş-i sûret-i müdde'â bu vechile irâ'et olunur ki neyyir-i vedâd-ı kademi “seyec'al lehumu'r-Rahmanu vüddâ”⁷⁵ matla'ından tâli' ü tâbân ve âfitâb-ı muvâhât ve mevâsik-ı samîmî “fe-esbehtum bini'metihî ihvânen”⁷⁶ maşrıkından şârik u dirahşân olup ber-muktezâ-yı mâdde-i dübbet ve hüsn-i vefâ ve mübteğâ-yı cevâhir-i erihyyet ve sıdk u safâ temhîd-i kavâ'id-i musâfât ve te'kîd-i mu'âkîd-ı muvâlât için fesâhat-ı zebân ve 'adûbet-beyân ile hacle-sâz-ı revân ibn 'Amîd ü Hassan olan resûl-ı rehiyyü'l-bâl ve sefir-i memdûhu'l-hısâlleri emâret-me'âb-ı hânîyyet-nisâb Rüstem Hân a'lellâhu şânehû mâ-te'âkûbe'l-melevân vesâte-tiyle münba'is olan hîrz-bâzû-yı müsâlemet temîme-i gerden-i müsâdakât per-niyân-ı mülemma' târ-ı nesîc-gâh-ı yek ciheti perend-i gülbend-i 'âlem-pesend-i kârgâh-ı dostî çemen-zîb-ı riyâz-ı dil-sitânî bahâr-ârâ-yı bâğ-ı mihrîbânî ya'nî nâme-i nâmî-i 'anberîn-nikâb-ı latîfî'l-işâre ve risâle-i girâmî-i rengîn-elkâb-ı selîsü'l-'ibârelerine fevâid-i dürer-i 'ibârât-ı dil-nişîni gerden-bend-i 'avânî-i üserâ vü kalâid-i 'izz ü isti'ârât-ı rengîni ve şâfî's-sadr-ı 'arâis-efkâr-ı leyletü'l-kadr ve sevâdı leme'ât-ı muvâneset ile nûr-efşân ve sabîhatü'l-'ıyd beyâzı matla'-ı üns ü ülfetden hande-zenân-ı hatteş çû şeb-i kadr-i serâser-i ma'nâ-yı ma'nîş çû rûz-ı 'ıyd yekser rûşen-i mesâkît-ı edvâ yerâ'a-i hüsn-i delâleti münevver-i dîde-i vefâ ve ihlâs-ı mahâbit-ı envâr-ı berâ'a-i lutf-ı 'ibâreti rûşen-sâz-ı çeşm-i dilâ ve ihtisâs-ı hacle-gâh-ı sûtûr-ı pür-nûrun-da cilve-rîz-i tebahhur u ihtirâz olan 'arâis-i benefşe-mûyân-ı fûnûn-ı belâgat ve ebkâr-'anberîn-i gîsuvân-ı esâlîb-i fesâhat-ârâm rebâ-yı irbâ-yı muğlak ve garâm-efzâ-yı mesâfî'i bulegâ-yı muhakkıktır. Be-sâ'atî ki sa'âdet-azûb-ı redâhter bi-tâlî'i ki kuvve-i ezû kuned takdîm-i bihterîn eyyâm-ı firûz ve huçeste-terîn-i hengâm-ı gîfî firûzda şerefyâb-ı vusûl ve resîde-i tâkçe-i bâlâ-hâne-i mes'ûl [101a] olup ol gonca-i piçide-i riyâz u dâd-ı nesîm-i tekrîm ile küşâde kılındıkda nûkhet-i nikât-ı 'anber-rîz-i mu'attar-sâz-ı meşâm-ı hilkat ve şezâ-yı müşg-sâ-yı hulûs-engîzi fersâ-yı dimâğ-ı meveddet olmuşdur.

71 “Aranıza, sevgi ve acıma duygusu yerleştirmiştir”. *Kur'an*, Rûm, 30/21.

72 “Üzerine benden bir sevgi koydum”. *Kur'an*, Tâhâ, 20/39.

73 “Ancak onların aralarını Allah birleştirdi”. *Kur'an*, Enfal, 8/63.

74 Hevânin ayırdığı yağmur yüklü bulut bahçesi gibi selam, muhabbet yanağı ve çiğ damlasının akışı gibi selam, kağıt üzerine yazılıp da yazılışı kalemi, kağıdı ve eli burcu burcu kokutan selam.

75 “Rahman olan Allah onları gönüllere sevdirecektir”. *Kur'an*, Meryem, 19/96.

76 “Onun nimetiyle kardeşler haline geldiniz”. *Kur'an*, Âl-i İmrân, 3/103.

Lâsiyyemâ muzâfât-ı memâlik-i fesîhamızdan olan Basra re'âyâsından Mâni' didikleri nâsipâs-ı şekâvet-istînâs etbâ'-ı hatavât-ı şeytân ve inhimâk-ı temvîhât-ı nefis-i pür-'udvân ile "el-Mer'u meczî bimâ 'amele in hayran fe-hayra ve in şerren fe-şerre"⁷⁷ medlûlünden te'âbî ve te'âmî idüp delâlet-i tâli'-i vâruna ve vesâtet-i nuhûset-ahter-i haybet-makrûn 'âdî be-vâdî-i bagy u 'inâd ve dûr-üftâde-i şâhrâh-ı rüşd ü sedâd olup kâtibe-i sanâdîd-i küffâr ve şirzime-i a'dâ-i millet-i muhtâr bâ-şiddet-i mu'âdât-ı dînî ve hiddet-i mevâdd-ı muhâlefet-i dünyevî kesret-i 'adû ve vefret-i 'iddet ve meded ile sâk-ı vâhid üzre kıyâm ve sevâ'id-i mütesâ'i-de ile mükâvehe ve iktihâm üzre olmağın bu hâlis-i taviyyetleri sedd-i ebvâb-ı mazarrat ve şedd-i erkân-ı nâmûs-ı şerî'at ile meşğûl ve evkât-ı bâhîretü'l-berekâtımız taraf taraf tertîb-i 'atâd ü 'adde ve techîz-i ciyâd-ı müstedde ve bi'l-cümle 'azâyim-i mühimmât-ı dîn ve celâil-i mulimmât-ı mü'minîne masrûf olmağla ber-kâ'ide-i "El-ehemmü fe'l-ehemm"⁷⁸ "el-akdem fe'l-akdem"⁷⁹ kendünün hasm-ı mevâdd-ı fesâddan pes-mânde-i eşğâl-i cihâd olmasını mülâhaza idüp gurûr-ı şekâvet ve gâflet-i 'ukûbet ve hevâsına tâbî' ashâb-ı nüfûs-ı habîse ve erbâb-ı tûbâ'-ı hasîse eşrâr-ı 'urbân-ı mekîdet-âsâr "ve hüm eşeddü ezen mine'l-küffârî"⁸⁰ ile ülke-i mezbûreye tevessüb ü tagallüb ve gûyâniye cânib-i sa'âdet câlib ü lâ-cûyîden? bir vâlî varınca ber-vech-i emânet hıfz u hırâset itmek üzre ihtirâ'-ı müzahrefât-ı ekâvîl ü ibtidâ' ekâzîb ü ebâtîl ve ber-mısdâk-ı "El-e'râbu eşeddu küfran ve nifâkan"⁸¹ sûret-i itâ'atde izhâr-ı mutâva'at ve iş'âr-ı mütâba'at idüp bi'l-iktizâ imhâl-ı tenkîl ve *istibkâ'* nevâbir-i ceriyyet ve seb'iyyetini işti'âl itmeğın belde-i mezkûreye mülâsakat ve musâkabat üzre olan devâhil-i memâlik-i mahrûsetü'l-mesâliklerinden Huveyza hudûdunda dahi îkâ'-ı miten ve isâde-i isâr-ı mihen kasdıyla tebâğî ve tenâyüz ve tebâyün ve temâyüz itmekle be-yârî-i te'yîd-i ni'me'n-nasîr ifsâd ve a'vânıyla hârib-i kıfâr-ı hüsrân ve hâib-i feyâfe-yi hizy ü hizlân olduğı i'lâm ü inbâ ve ber-fehvâ-yı "muhabbetü'l-ebâ karâbetü'l-ebnâ"⁸² abâ-i kirâm ve eslâf-ı meveddet-irtisâm-dan mütevâris beynimizde bünyân-ı erkân-ı sipîhr-i devvâr gibi muhkem ü üstüvâr ve envâr-ı hurşîd-i tâbdâr gibi bedî'atü'l-âsâr olan muzâfât-ı [101b] kadîme-i rûz-efzûn ve muvâlât-ı müstedîme-i meziyyet-nümûn mürâ'âtıyla ol nevâhî-yi deren-i mekr ü fesâdlarından tenkiye vü temniye ve vesah-ı bagy u 'inâdlarından tasfîye vü tahliye idüp ber-şîve-i debdebe-i hase-ne-i hemcivârı hademe-i sedene-i muhlis-i meveddet-şî'ârîye teslîm olunması bâbında emâret-meâb eyâlet-nisâb Huveyza Hânî es-Seyyid Ferecullah dâme 'ulüvvuhuya tenbîh ü sipârîş olunduğı ifhâm buyurulmuş.

Zamîr-i münîr-i kudîsî-intibâh ve hâtır-ı 'âtır-ı ilhâm-penâh-ı şâhîlerine hafî değıldir ki bu cânibde olan cünûd-ı hamîyyet-penâh i'lâ-yi kelimetullâh için mücâhede-i müşrikîn ve mukâra'a-i ahzâb-ı şeyâtîn ile meşğûl iken ol tarafda def'-i râyât-ı şikâk ve nasb-ı a'lâm-ı nifâk idüp şakk-ı 'asâ-yı müslimîn ve tefrîk-i kulûb-ı mü'minîn iden müteverritîn-i mühlîke-i cehâlet ve mütehabbitîn-i mümevvihât-i dalâletin tard u hatminde olan himmet-i pâdişâhâneleri ki 'izzü'l-meâsir ve zehrü'l-menâkıb ve'l-mefâhîrdir. Mücerred nasr-ı dîn ve 'avn-ı şer'-i mübîn

77 Kişi yaptığı işin karşılığını görür, hayır ise hayır şer ise şer.

78 En çok önemin, en önemliye verilmesi gerekir.

79 Kıdemli olanın öne alınması.

80 Onlar kâfirlerden daha kötüler.

81 Bedevi Araplar küfür ve nifakta daha katırdılar. *Kur'ân*, Tevbe, 9/97.

82 Ebeveynlerin sevgisi ile oğullar yaklaşacaktır.

olmağla “*len yebreha hâze ’llezîne*⁸³ *kâimen tukâtilu*⁸⁴ ‘*aleyhi ’isâbetün mine ’l-müslimîn hattâ tekûme ’s-sâ’ate*”⁸⁵ mefhûmu bedîdâr ve ittibâ’-ı fermân-ı vâcibü’l-intimâd “*câhidü’l-küffâre ve ’l-münâfikîne vegluz ’aleyhim*”⁸⁶ tarafeynden zâhir ü âşikâr olup ve dakâyık-ı ittihâd-ı hakâyık i’tizâda karîn ve bu ülfet ü mürâfedet sebeb-i teşettüt-i şeml-i mu’ânidîn olmağla vesîle-i ibtihâc-ı havâtır-ı muvahhidîn ve zerî’ a-i inbisât-ı kulûb-ı İslâmiyyîn olduğundan gayrı “*Men halefe gâziyân fi-ehlihî fekad gazâ*”⁸⁷ mağzâsınca⁸⁸ iktisâb-ı ecr-i cezîl ve istishâb-ı zikr-i cemîl buyurulmuşdur.

“*Ez-sadâ-yı suhan-ı mihr nedîdem hûşter / yâdkârî derîn-künbed-i devvâr be-mând*”⁸⁹ ve ber-fehvâ-yı “*İnne’l-insâne leyetgâ. En reâhustagnâ*”⁹⁰, ber-muktezâ-yı rüvât-fînet ve fesâset-cibilliyet-i sübül [u] hukûk-ı ni’met ve heng-i estâr-ı haşmet idüp tâlib-i erzâl-ı Ekrâd ve taharrüb-i cühhâl-ı evgâd ile birkaç seneden berü imtilâk-i sugûr-ı tarafeyn ve ihtikâk-ı hudûd-ı cânibeyn ile ol havâlî-i medd-i bâğ-ı şen-ı⁹¹ gârât-ı bast idi. Munâvât u mu’âdât idüp bağy⁹² ü tuğyân üzre olan Bebe Süleymân merdûd-ı devleteyn ve mağdûb-ı hazreteyn olmağla tünd-bâd-ı endişe-i istiklâl ile ol hudûda iştigâl eyledüğü nevâir-i mekr ü ihtiyâl-i katarât-ı menî’-i tîğ-ı istisâl ile itfâ vü ihmâd olunması a’zam-ı mesâlih-i dîn ü devletden olup ve “*yuhlike ’l-harse ve ’n-nesle va’llâhu lâ-yuhibbu’l-fesâd*”⁹³ bu takrîb ile zîr-i destân ve re’âyâdan niçe nüfûs-ı⁹⁴ bî-günâhân ve hûn u emvâl-ı vaz’-ı müslimânân ’arsa-i telef olup ve şemâtet-i [102a] a’dâ-i dîne bâ’is olmasun için “*ud’u ilâ sebîli Rabbike bi’l-hikmeti ve ’l-mev’izeti ’l-haseneti*”⁹⁵ tıbkınca bu vakte dek tarîka-i enîka-i nush u bend ile bu emrin indifâ’ u irtidâ’ına ve bu nifâk [u] şikâkın salâh-ı rifâka istihâle ve istircâ’ına ’azîmet ve kable’l-inzicâr terhîb ü inzâr takdîm olunmuş idi. Ve lâkin “*çû gûş-i hûş ne-bâşed çi sûd hüsn-i makâl*”⁹⁶ mekâl tahrîk-i mevâdd-ı fesâd ve tehyîc-i nevâir-i bağy ü ’inâddan dâmen-keş-i ferâğ olmayup gitdikçe ve cenât

83 Bazı yerlerde “*ed-dînü*” şeklinde geçmektedir.

84 Aslında “*yukâtilu*” şeklinde.

85 “Bu din daima ayakta duracak, kıyamet kopuncaya kadar müminlerden bir grup onun yolunda cihat edip savaşmaktan asla vaz geçmeyecektir”. (Hadîs-i şerîf).

86 “Kâfirlerle ve münâfiklarla savaş. Onlara karşı katı ol”. *Kur’ân*, Tevbe, 9/73.

87 Bu hadîsin tamamı “*men ceheze gâziyen fi-sebilillâhi fekad gazâ, men halefe gâziyân fi-ehlihî bi-hayrin fekad gazâ*” şeklindedir. Metinde “*bi-hayri*” kelimesi yer almamaktadır. “Kim Allah yolunda cihâd etmek isteyen için bir gâziyi silahlandırırsa gaza sevabını alır. Kim de savaştan gâzi olarak ailesinin yanına sağ salım dönerse o da cihâd sevabı almış olur”.

88 Metinde “*mağrâsınca*” şeklinde yazılmış.

89 Bu şiir Hafîz divanı 178 numaralı gazelden alınmış sekizinci beyittir. Beyitin aslı şudur: “*Ez-sadâ-yı suhan-ı aşk nedîdem hûşter / yâdkârî ki derîn-künbed-i devvâr be-mând*” Manası şu şekildedir: Sözüün hoş güneşinden daha iyi bir şey duymadım, bu dönen kubbede ondan daha iyi bir hatıra.

90 Beşinci ayetin başındaki kellâ unutulmuş. Tam olarak “*Kellâ inne’l-insâne leyetgâ*” şeklinde olmalıdır. “Hayır gerçek şu ki insan kendini yeterli gördüğünde çizgiyi aşar”. *Kur’ân*, Âlak, 96/6-7.

91 Bu kelimenin aslı “*şe’n*” olup metinde “*şen*” şeklinde yazılmıştır.

92 Metinde ya’nî şeklinde yazılmış.

93 “Ürünü ve nesli yok etmeğe çalışır, Allah ise bozgunculuğu sevmez”. *Kur’ân*, Bakara, 2/205.

94 Metinde “*nukûş*” şeklinde yazılmıştır.

95 “Rabbînin yoluna hikmetle ve iyiliği öğütleyerek çağır”. *Kur’ân*, Nahl, 16/125.

96 Kulağın gibi iştirsin ama aklın olmazsa güzel sözün bir faydası yok.

hâlinde delâil-i bî-devleti ve safahât-ı âmâlinde mahâil-i bed-bahtı zâhir ü bedidâr olmağın ol menfûr-ı medhûrun bi-‘avnihi te‘âlâ tedârük-i emri muhâfazât-ı sugûr ve gümâşteğân-ı serhadd-i mansûremize tenbîh ü sipâriş olunmuşdur. “*Men zere ‘a’l-mihen hasadu’l-ihen*”⁹⁷ lâ-cerem küştezâr-ı nahvet ve muhâsenet kıldığı tohm-ı muhâlefet ve musâveletden hâsıl olan garâmet bağı ü ‘idâdın⁹⁸ ve şe‘âmet-i ‘anûd u tuğyân ile rişte-i ‘urûk-ı mefsedeti berîde-i re’s-i nikâl ve nikâbet ü “*cilvetü’l-bâtıl sâ‘atün*”⁹⁹ mazmûnu ‘ayân ve “*zulmu’l-mer’i yasra’uhu*”¹⁰⁰ mefhûmu nümâyân olup “*Çü yek rişte şüd ‘akd-i şâhensâhî şüd ez-fitne bâzâr-ı ‘âlem tehi*”¹⁰¹ te’ek kud-ı rişte-i mu‘âk-ı muvâlât teahhuz-ı samt-ı te’ellûf ve musâfât ile hudûd ve tuhfem ve sugûr-ı merz-i bûmdan nevâib-i fiten mündefi’ ve mesâib-i selvâ ve ahn-i mürtedi’-i ahvâl-i ‘ibâd intizâm u rahne-i umûr-ı bikâ’ ve bilâd karînü’n-niyâm olması çeşm-i dâşt-ı sâdiku’l-vidâdlarıdır ki müşârün-ileyh kâsıd-ı huçeste-makâsıdları icrâ-yı resm-i risâlet-i Dârâ-yı levâzım-ı sefâretde bedân-güne gerdiş-i edâ-yı fasîh ki ahsent ahsent gufteş mesih-i lutf-ı ‘ibâdet ve hüsn-i fesâhet u belâgat ve talâkat-lisân u zelâkat-zebân ile itmâm-ı hizmet ve zamâyim-i bedâyi’ ve revâyi’-i ülfet ve şenâyif-i şerâyif-i hıl‘at ile ‘arz eylediği hediye-i behiyeleri tekme-i iklîl-i kabûl ve makâle-i rağbet ü i‘tibâr ile meşmûl olup ‘âdet-i hasene-i seniyye-i şâhân-serîre kerîme-i marzıyye-i tâcdârân üzre mahfûz-ı fûnûn-ı ‘âtıfet-melhûz nazar-ı nevâziş ü ‘inâyet olup iktisâtı akbiye-i fâhire-i izn ü mu‘âvedet ve ictibâb-ı ecbiye-i zâhire ruhsat-ı mürâca‘at ile şân-ı kiyâset-nişânı terfi’ u menâl-i mufâharet-tuvânı tevsî‘ olunmağın teşdîd-i sevâ‘id-i vidâd teşyîd-i ma‘âkîd-ı ittihâd için mu‘temedün-‘aleyh ve mevsûkun-bih olan huddâm-ı Devlet-i ‘Aliyyemizden emîrû’l-ümerâi’l-kirâm kebîrû’l-küberâi’l-fihâm zevi’l-kadri ve’l-ihtirâm el-Hâc Mehmed Paşa dâmet me‘âlihî ber-sebîl-i sefâret [102b] firistâde-i savb-ı bâ-savâb vâlâ-menkıbetleri kılınup temşiyet-i mesâlih-i dîn ve nazm-ı umûr-ı müslimîn kal’ u kam’-ı muhâlîfân ve rev’-i ızdâr-ı mu‘ânidâna müteferri’ lisânen sipâriş olunan ahvâlî ber-dâšte-i pişgâh-ı ikbâl idüp itmâm-ı metâlib-i devleteyn ve incâh-ı meâdib-i tarâfeyn ile edâ-yı hizmet-i sefâret ve îfâ-yı levâzım-ı risâlet eyledikten sonra savb-ı dergâh-ı hilâfet-destgâhımıza mu‘âvedet ü mürâca‘ata fâiz-i hüsn-i icâzet buyrulmak me’mûldür. *Dâim ez-berk-i gevher-i tâcet ber-ser-i mihr ü mâh efsar-bâd. Der-cihân tâ-buved kürûr-ı şühûr nevbet-i kûs-i tü mükerred-bâd*¹⁰².

97 Mihnet eken düşmanlık biçer.

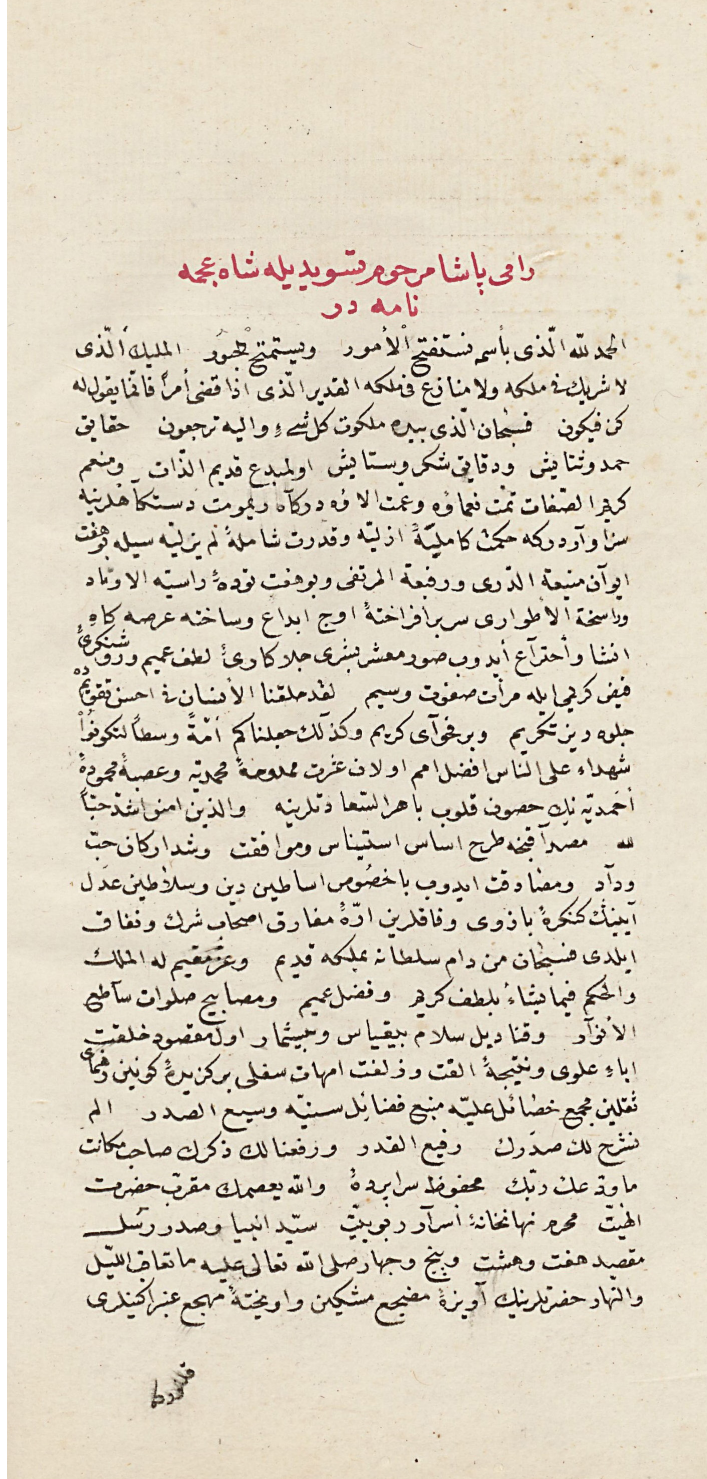
98 Metinde sehven “‘idâdın” şeklinde yazılan bu kelime “‘adâvet” olmalı.

99 “Batılın anlaşılması kısa sürer”.

100 İnsanın zulmü onu mahf eder.

101 Şehinşahlığın akdi bir bağ olunca dünya pazarı fitneden arındı/boşaldı. (Nizâmî-i Gencevî’nin *İskendernâmesi*’nden bir beyit).

102 Daima tacındaki mücevherin parlaklığı güneş ve ayın başının üzerine tac olsun. Dünyada aylar devrettikçe senin (zafer) davulun çalmaya devam etsin.

Ek II: Mektubun Tıpkıbasımı¹⁰³

103 Mu'âhedât ve Münşeât ve Mukarrerât, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 3375, vr. 99b-102b.

قلمنور که ارکان المؤمنون کربل و احد ايله تشييد بنیان و نطق مؤمنین
 وجدوان المؤمن للمؤمن کالبنیان بنید بعضهم بعضاً ايله ترفیع اوقان
 اتفاق موجدین ایلدی یا زنها الذین امنوا صلو علیهم وسلوا تسليماً
 رسول عرب شاه یثرب حریر طویل رهش هم عرب هم عجم برین صغیر
 لا جورد انکه هست با راقین نام و نقش نسبت و مجمر و وایج مدیت
 و زود و منجره فواج تکرمه و نهضه مترادفه الورد و عزت ابرار
 و اسبق اخبار اصحاب ذوی النقی و احباب اولوالنقی رضوان الله تعالی
 علیهم اجمعین حضرت تک موقوف کردین مشاهد منوره و مرآة منوره
 قلمنور که استضاء علی الکفار و جماء بیهم وصف کریمی او زوره سبیل
 جهاده معاضده و مرافق ايله ترفیع و رواق دین و توسیع نطق
 یقین البشرد و هم الخیاء العزیز الاحمد و هم با یوم طاهین
 لدی الشجر علیه سلام الله ما نافع طایر و ملاح لشارینة الظلم القر
 اما بعد اعما حضرت سکندر همت کیمیان غلام معالی منقبت خود شنید رفت
 سهر احشام حجه نجات نژاد تا هید انقاع کیتی بناه معدلت نژاد
 بجیس ارتفاع جلی نجت سلطنت مدان و الامنزلت فبروزت نصف
 شعاع سالی مرتب شعبة عالیة دوحه صفوحه زاکیه شجره مطفوفه
 نور مهر فلک قدر و شرف در باک صدف بحر خف غره شادانه جبهه
 بختاری ذره فخره افروز شهر یاری زینبدر تخت بادشاهی محض
 عنایت الهی هاجون ذات محبت صفت خود شنید او دنک جمشید
 آهنک ماده امن و امان مایه انتظام جهان عوناً للدولة و تسلیته
 و النصفه و المعدلة و الشوکه و الالهة و المغان شاه حسین بن ناه
 سلیمان اسر الله تعالی بنیان سلطنة و شید دعایم ملکه و معدلت
 مفرقة بالدوام و تطلو و محفوظه بالستوعاد الی یوم الموعود بایران
 مرتفع از کراختران سعد مبر سهد رفت خود شنید سالی شاه حضرت
 مقام عالی و محفل منبع مغان لیرینه که مجمع البحرین محد و حشمت مطلع
 السعدین دین دولتدر محض محاکمت و ولاجینه ملکانه دن منیل
 و فوط مصادفت و بکانه کچی باد شاهان دن مستعجب عراق طیبه و
 اخلاق حمید لریمی کجی اشرف و اللطف لالی متلاذی دعوات شوق
 آمیز مسالمت نما و خواند نوآد و نجات صفا انکیز محادنت احتواکه
 و جعل بنیک مودة و درجه تیان بیکر آن مودت فیض اندر و لغت
 علیه نخبه منی غیت مدار فیض باور دن و زبان فطرت خلقت نشان

ايله وكن الله الف بينهم صد فجة باهر ابيجه سنده برودن سافه
 مولف جها ندر سلام كرو من عاذله القبا سلام كند الود
 وحسنه الندى سلامتى بخت على لطرس عطرنت كتابت الا قلا مر
 والطرس واليد قوافل واد نوايح فتان غير ابد وروا حلى الخاد
 نوايح بيان عبرت نثار ايله الخاف واهدى قلند قد نضكم مرأت منيد
 ميرز كاوكا وسجبل خاطر عاظم مهر انجود ربه كه مهبط الانوار
 اداى ملك اراى جهان بناهى وخرن الاسرا وخوا باى سخن برلى الهيد
 نقش دكش صوف مدتقا بو وجمله ارات اولنور كه نيز واد قديجى
 سيجبل لهم الرحمن ودا مطلعندن طلوع وتابان واقاب مواخات
 وموايق صهيى فاصبحتم بجمته الحوا نأمر قندن شارق وودن ختاب
 اولوب بر مقتضاي ماده دت وحسن وفا وبتغاي جواهر اديجت
 وصدق وصفتم سيد قواعد مصافات وناكيد معاهد مولات اعين
 فصاحت زبان وعدت بيان ايله مجلسان روان ابن عميد وحسان
 اولان رسول رضى لبال وسفير مدوح الخصال لرى امارق ماب
 خانيت نصاب رستم خان اعلى الله شان ما تقابل الملوان وسالتيه
 منبغ اولان حرز بازوى مسامت تيمه كرون مصادقن برتبان مبلغ
 ناونسيجگاه بجهتى برند كليند عالم بسند كاد كاه دوستى حميد
 رياض دلستانى بهادراى باغ مهرباى يعنى نامه نامى غيرت نقاد
 لطيف الاشارة ورسالة كرامى رنكبن القاب سليمان لعباره كره
 فواندرد وعبادات دلستينى كرون بندعوانى اسرار قلوندر غر
 استعارات رنكبن وشافى لصد وعرابى فكار ليله القدر وسوى
 لغاق مواست ايله نور افشان وصيحه العيد بياضى مطلع افس
 والصدن خرد ذنان خطشى جويش قدوس اسرعى معنيش
 چو دوعيد بجز روشن مسيا فقد اضوار اراعه حسن دلا لى منور
 ديرغ وفا واخلاق صمها بط افوار براعة لطف عبادتى روشنسا ذ
 چشم دلا واخصاص حمله كاه سطور بر نوزند جلوع رين تجر واقتدار
 اولان عرابين بنفشه مويان فنون بلاغت واسبكا وعبيرت كيسون
 اساليب فصاحت ارام دباى ارباى معلق وغرام افراى مصافع
 بلغاي محققدر بساعتى كه سعادت از و بر داخلر بطالعيك
 توه اذ و كند تقديم بهترين ايام فيروز وحبسته ترين هنگام
 كيتى فرو زده شرفياب وصول ورسيد طاقچه بالا خانه منور

دربر

اولون اوغچن بيجير دياض و داد نسيم تكريم ايله كئنده قلند قور
 نكش نكاش غنيز بيزي معطر ساز مشام خلت و سئدای مشكساي غلوی
 انگيزی فرسای دماغ مودت اولمشد و لاستجا مضافات ممالث
 فضحه مزون اولان بصر رعایا بسدن مانع ديدكلى ناسپاس
 شقاوت استيناس اتباع حطوات شيطان و اتمك تهورهات نفس
 پرعد وان ايله المرء مجري بما عمل ان خيرا فخير وان شرا فشر مدلولندت
 تقابى و نفاى بدوب دلالت طالع وارونه و وسايط نخوستا خن
 خيت معروفي عادي بواری بغي و عناد و د و واقاره ناهره
 رنشد و سدا اولوي قاطبه صناده كفا و شرمه اعداء ملت
 مختار باسندت معادات ديني وحدت مواد مخالفت دنوي كذرت عدو
 و وفرت عدوت و مد دايله ساق و احدا و زره قيام و سواعدمشا
 ايله مكا و حه و اقحام اوزره اولمغين بوخالص طويتلری سدا قراب
 مضرت و شد ارکان ناموس شريف ايله مشغول و اوقات باهق البغ
 طرف طرف ترتيب عتاد و عدن و صبر چهار مشتده و بالجه عظيم مهتم
 دين و جلانل ملمات مؤمنينه مصروف و لمغله برقا عده الاهم فالاهم
 الاقدم فالاقدم كندونك جسم مواد فسادن بس مانع اشغال جهاد
 اولسنى ملاحظه ايدوب غرور شقاوت و غفلت عقوبت و هواسنه
 تابع اصحاب نفوس خبيثه و ارباب طباع خسيه اشرار عربان كيد
 اثار و هم اسد اذی من الكفار ايله اولكه مزبوره به توبت و تغلب
 و كويانده جانب سعادت جاهل و لاجو بيديف بر والى و ارنجه بروه
 امانت حفظ و حراست اتمك اوزره اختراع مزخرفات قاييل و ابتدع
 اكاذيب و اباطيل و بر مصداق الاعراب اشده كه و نفاقا متوريت
 احلا عتد اعظما و عت و اشعا و متا بعتا بدوب بالا قضا امرا
 تشكيل و استنبضا نوا بر حريت و سبعينى اشغال اتمكهن بلد مذكور
 ملاصقت و مصابقت اوزره اولان دواهل مماله حوسه المسا
 لكدندن حوسه حد و ددم دخی يقاع متن و انا و اثار مخ تصدبله
 تباغى و تنابز و تباین و تملینا تمكله بياری تايدنعم التصيد انضاد
 واعوايله هادوب قفار حشرى و خائب فباقي خرى و غزلان اولديغى
 اعلام و انبا و بر فحواي حسته الاياقراية الابنا ابا و اكرام و اسلاف
 مودت ارفشا مدن متوارف بينفزه بنیان ارکان سپهره و اديجى محكم
 و استوار و اخوار خود شيد تايد اوجى بدبغه الانار اولان مصافات

قدیمه روز افزون ومولات مستدیمه مزین نمون مرا عایشه اول
 نواحیه درن مکر وضا دریند تقیه وتمینه ووسخ نغی وغناه درین
 تصفیه وتخلیه ایدوب بر شیوه دبیه حسنه همجاری خدمه سندن
 مخلص مودت شعاریه تسلیم اولنمسی باندر امارت ماب ایالت
 نصاب جویره خانی السید فرج الله دام علقه به تنبیه وسپا درخت
 اولند نغی افهام بیورلمش ضمیر منیر قدسی نبتاه وضا طر عا طر الهام
 بنه شاهیلرینه خفی دکلدرکه بوجاندر اولان جنود حمت بنه اعلا
 کلمه الله ایچون محامد مشرکین ومقارعه احراب شیاطین ایله مشغول
 ایکن اول طرفه وضع دیات شقاق ونصبا علام نفاق ایدوب شیخ
 عصای مسلمان ونفرتی قلوب مؤمنین ایدین متروطین مهلکه جهالت
 ومخطلین موهجات مزلا لتک طرد وخطندن اولان همت بادشاهانه
 که عز المائز وذهر المناقب والمفاخره ومجرب نصر دین وعونی شرح مبین
 اولمغله لن یرج هذا الذین قائما تقاضا علیه عصایه من المسلمین حتی
 تقویر الساعة معنویه بدیدار واتباع فرمان واجبا لانتهاز جاهد
 الکفار والمناقصین وانظلمت علیهم طرفیندن ظاهرا وشکار اولوب
 ودقائق اتحاد حقایق اعتصاده قرین وبرا لفت ومرآه قد سبب
 نشئت شمل معاندین اولمغله وسیله ابتهاج حواطر موحدین ورتبه
 انبساط قلوبا سلامتین اولدوغندن غیری من خلف غار ایله اهل
 فقد غزا مغرب سخته اکتسابا جرنیل واستصحاب ذکر جمیل بیورد
 از صدای سخن مهربانم خورشید یاد کاردی درین کزد دواد بماند
 وبرخی آی ان الانسان لیطغی ان رآه استغنی بر مقتضای روات
 طینت وفساست جبلت سبل حقوق نهمت وهنک استار ختمت
 ایدوب نالبا رزال اکراد وخراب جهال اوغاد ایله بریح سنه دین
 برو امتلاک نفوذ طرفین واهتکاک حدود جانشین ایله اولعلانی
 مذباغ شن غارات بسط ایدی منوات ومعادات ایدوب جمعی
 وطلعیان اوزره اولان بیه سلیمان مردود دولتین ومغضوب جمعی
 اولمغله نندنا داندیشه استقلال ایله اولمدوده اشتغال ایلد
 نوا بریکر واحتمال قطرات منبع تنبع استیصال ایله اطفاء وایجاد
 اولنمسی اعظم مصالح دین ودولندن اولوب ویهلک الحزن ولبس
 والله لایحبا النساء بوقربا ایله زبردستان ورعایان نیمی
 بیکنها ان وخون واموان وضع مسلمانان عرصه تلفنا ولوب وسمات

اعلی

أعداء دينه باعنا ولسوف ايجون ادخ الى ذك بالحقه والموعظة
 الحسنة طبقته بوقته ذك طريقه ائنه نصح وبنده ايله بوامك
 اندفاع وارتداعه وبونفاق شقاقتك صلاح وفاقه استحاله
 واسترجاعه بترتوت وقبل الانزجار ترهيب وانذار تقديم او التمسك
 ولكن جو كوش هوش نباشد چه سود حسن معال تحريك مواد فساد
 ونهيج نواز بنجي وعناد دن دامكش فراغ اولميروب كند كجه حجات
 حالده دلائل سيد ولقي وصفيحات اما لندره مخالف بدخني ظاهر وبيديا
 اولمغين اول سفور مدخورك بعونه تعالى تدارك امري محافظات
 نفور وكما شكاف سرحد مضموره مزه تبنيه وسپارش اولمغند
 من زوع المن حصدا الاخر كشتار نخوت ومحاسنه قلد يفي
 تخم مخالفت ومصا ولدن حاصل اولان عزامت بغي وعدادت
 وشامت عنود واطفيان ايله وشته عروف مفسدته بريد راسر
 نكال ونكات وجلوع البامبل ساعة مضمونه عيان وظلم المر يقصر
 مضمونه نمايان اولوب جوبك وشته شد عقد شا هشتي شد
 ازفته بازار عالم تزي تاكد وشته معاق مولات تاخذ سمط
 نالف ومصافات ايله حدود وتخفم ونفوز مرز بومدن نواب
 فتن مندفع ومصائب سلوسه واخر مرتدع احوال انقظام ودر خنه
 امور بقاع وبلاده وقرين النيام اولمسي جشم داشت صادق الورود
 لريدر كه مشاراليه قاصد محسته مقاصد لرعي اجر او ديسم وسانت
 داراي لوازم سفارته بدان كونه كودش او اي فصيح كه احسنيت
 احسنيت كفتش مسيح لطف عبادت وحسن فصاحت وبلوغت وطلا
 لسان وولاقت زبان ايله اتمام خدمت وصنمايم بضايغ وروايغ
 الفت وشايف شرايف خلت ايله عرضا بديكي هديه به به لوك
 نيكه اكليل قبول ومقبلة دغمت واعتبار ايله مشمول اولوب عادت
 حسنه سنينه شاهان سريه كرميه مرهنيه تاجداران اوزره محفوظ
 فنون عاطفت المحرطه نظر فوازش وعنايت اولوب اكتساب اقيه
 فاخره اذن ومعاودت واجتباب اجبيه زاهر رخصت مراجعت
 ايله شان كياست فشافي ترقيم ومنال مضارعت قوا في توسيع التميز
 شند يد سواعد وداد تشبيد معاقد اتحاد ايجون معتد عليه وموتو
 اولان خدمت دولت عليه مزدن امير لامراء الكرام كبر الكبر الفخام
 ذوى القدر والاخترام الحاج محمد باشا دامت معاليه برسبيل سفار

فرستاده صوب باصواب والامنقبتلری قلوب تمثیل مصالح دین و نظم
 امور مسلمین قلع و قمع مخالفان و روع اضداد معاندانه متفیع لساناً
 سپارش اولنان احوالی برداشته پیشگاه اقبال ایدوب تمام مطالب
 دولتین و انجام مآرب طرفین ایله ادای خدمت سفارت و انبغای
 لوازم رسالت ایله کدن صکره صوب درگاه خلعتاً
 دستکامره معاودت و مراجعته فائز حسن
 اجازت بیوولتی مامولدر دائم از برق کوهس
 تاجت برس مهر و ماه اضرباد درجهان
 تابود کرد در شهود نوبت کوس
 تو مکرر باد م
 ع
 م

